

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Postmoderní koncepty moci v mezinárodních
vztazích**

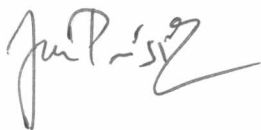
Vypracoval: Jan Prášil

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Běla Plechanovová, CSc.

Čestné prohlášení

V Praze, dne 22. května 2006

Tímto prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci vypracoval samostatně, uvedl všechny zdroje, s nimiž jsem pracoval a v textu vyznačil jejich použití.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Jan Prášil', with a stylized flourish at the end.

Jan Prášil

„Otázka vědění ve věku informatiky
je více než kdy dřív
otázkou vlády“

Jean-François Lyotard

„Dominantní formou vědění
v dnešním světě je televize.
Televize vytváří technologie
subjektivity“

Arthur Kroker

*Děkuji paní
Doc. PhDr. Běle Plechanovové, CSc.
za podporu při psaní práce*

Obsah

	Úvod	4
1.	Postmodernismus	7
1.1	Postmodernismus v mezinárodních vztazích	12
1.2	Postmoderní struktury	16
1.3	Postmodernismus jako kritická teorie	18
2.	Moc	
2.1	Filosofické pozadí postmoderního pojetí moci	21
2.2	Diskurs a moc	29
2.3	Procesy tvorby moci	31
2.4	Der Derianovo pojetí moci	35
2.5	Vědění a moc a jejich korelace v mezinárodních vztazích	38
3.	Aplikace postmoderního pojetí moci na válku v Zálivu	39
3.1	Aspekty postmoderního pojetí moci a postmoderní válka	42
	Závěr práce	44
	České résumé	46
	Německé résumé	46
	Bibliografie	48

Úvod

Postmodernismus stojí na rebelujících myšlenkách francouzských poststrukturalistů, myšlenkách osvobození se od norem osvícenství a kulturní emancipace, které byly tisíckrát diskutovány a kritizovány. A které ovlivnily několik teoretiků mezinárodních vztahů a ukázaly tak poprvé alternativu tradičnímu chápání pojetí mezinárodního systému. Postmodernismus si hraje se slovy, výrazy, výpovědmi, neuznává pravdu a ruší tabu. Když v roce 1991 francouzský filosof Jean Baudrillard přišel s tvrzením, že válka v Zálivu neexistovala, byli všichni názoru, že postmoderní myšlení dosáhlo stupně absolutní stagnace. Tomu přispívaly jeho stati o zdvojených realitách vytvořených médií, konspirativními teoriemi o nadvládě obrazů, televize, hyperrealitách, simulacrech a teorie Paula Virilia, dalšího francouzského postmoderního myslitele, týkající se politizace rychlosti a propojování člověka s technologiemi.

Postmodernismus byl chápán jako alternativní styl myšlení, nemající kontinuitu, v souvislosti s oběma zmíněnými autory pak dokonce jako hraničící se sci-fi. To, že postmodernismus odvrhuje zavedené systémy osvícenství a moderny však neznamená, že nestojí na pevných základech. Více než kdy jindy jsou právě dnes mnohé myšlenky postmoderny aktuální. A to, jak ve sféře filosofie, tak ve sféře politické, mezinárodní vztahy nevyjímaje. Paradoxně právě po 11. září 2001 se opět stávají postmoderní teorie středem pozornosti mnoha diskusí. Bezprostředně po útocích se začalo nově diskutovat, v rámci tradičního kulturního relativismu, za postmoderních předpokladů, že neexistují objektivní normy, pravdy, jen takové, které jsou vykonstruovány těmi, co jsou u moci.

Cílem mé bakalářské práce je zjistit, jak se pojetí moci postmoderních teoretiků vymezuje z obecně uznávaných konceptů moci v teoriích mezinárodních vztahů. Rád bych ukázal odlišnosti s neorealistickým přístupem a zabýval se otázkou, zda a jakým způsobem postmoderní přístupy ovlivňují chápání mezinárodního systému a jak daleko se dotýkají současnosti.

Ve zkoumání postmoderních konceptů moci se zaměřím na dílo Jamese Der Deriana. Pro pochopení jeho tezí se jeví jako nutné se zabývat filosofickými základy postmoderních konceptů moci, v mé práci proto stručně rozeberu i hlavní filosofické myšlenky postmodernismu. Primárně budu vycházet ze stěžejního díla, týkajícího se moci, *Dohlížet a trestat* francouzského poststrukturalisty Michela Foucaulta, z jehož myšlenek Der Derian vychází.

Svým zcela odlišným charakterem, který se staví proti hlavním proudům v teorii mezinárodních vztahů, nevázaností na individuální aktéry a svým filosofickým základem se vyčleňují postmoderní přístupy z řady ostatních teorií a jsou tak atraktivní k pozorování. Jejich filosofický základ zpochybňuje jakoukoli existenci objektivitu a přináší do teorií mezinárodních vztahů nový prvek kalkulace s identitou, předpokladem jazyka a jeho ovlivňování reality. Jsou součástí čtvrté velké debaty, jsou kritické vůči tradičním teoriím a jsou chápány díky svému pojetí vědecké práce jako alternativní. Přiklánějí se k „problematice subjektivity v mezinárodní politice spíše než k mezinárodním vztahům předem daných subjektů“.¹ Poprvé zasáhla postmoderna chápání mezinárodních vztahů v osmdesátých letech dvacátého století. Již v roce 1981 se jí začal zabývat Richard K. Ashley ve své stati *Political Realism and Human Interests*, ve které kritizoval realismus a tím i neorealismus. V poslední době se postmoderními přístupy v mezinárodních vztazích zabýval hlavně anglický profesor mezinárodních vztahů David Campbell. Podle Nicholase G. Onufa nejsou mezinárodní vztahy ničím odlišné od jiných sociálních praktik. Z toho vycházejí vesměs všichni teoretikové postmoderních přístupů, kteří svůj hlavní zájem kladou na vnímání reality, diskursu a závislosti jednání, myšlení a chápání na struktuře. Všeobecně se dají postmoderní přístupy v mezinárodních vztazích chápat jako kritická teorie, především vůči neorealismu. Zavrhnou chápání systému jako soupeření státu proti státu a poukazují na postmoderní vývoj společnosti, ekonomiky i mezinárodní politiky a nastupující nové aktéry, které neorealismus nezohledňuje.

¹ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), *Budoucnost mezinárodních vztahů*, Brno 2005, str. 23

V úvodu předkládané práce charakterizují postmodernismus ve smyslu epochy, jeho filosofický základ, prostředí a jeho využití jako kritické teorie v mezinárodních vztazích. V dalších bodech se zabývám podrobněji problematikou moci z pohledu postmoderních teoretiků, a to opět, jak z pohledů filosofického, tak i z pohledu teorie mezinárodních vztahů. Hlavním tématem přitom je chápání vztahu textů a reality a vztahu moci a vědění. Ústřední událostí pak je válka v Zálivu, která je první válkou chápanou v postmoderním slova smyslu. Je to válka, která byla zpochybněna, a to, jak její smysluplnost, tak i její existence.

Ve filosofické části předkládané práce vycházím primárně z díla Michela Foucaulta, který se celoživotně zabýval mocí v jejích nejrůznějších formách, především pak kdy, na jakém místě a v jakém kontextu funguje. V knize *Dohlížet a trestat* přitom vychází ze sociálních vztahů ve vězení, z panoptické kontroly, disciplinární moci. Zabývá se vztahem moci a vědění. Texty podrobuje Foucault důkladné analýze a hledá diskurs, ve kterém jsou výpovědi schované mezi slovy a větami. Texty za textem hledá i Jacques Derrida svým systémem dvojího čtení a intertextuality. Poststrukturalisté při svém zkoumání jazyka byli inspirováni německou hermeneutikou, teoriemi jazykových her pozdního Ludwiga Wittgensteina a sociálním konstruktivismem. Jazykovým aspektem jsou ovlivněni i teoretici postmoderních přístupů, v mé práci blíže pojednávám o pojetí mezinárodních a intertextuálních vztahů Jamese Der Deriana a Michaela J. Shapiro, prezentovaných v jejich sborníku *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*. V úvahách o postmoderní mocenské teorii vycházím z koncepcí moci Jamese Der Deriana, jeho tří sil dominujících současným mezinárodním vztahům a využívám jich v popisu postmoderní války a na příkladě války v Zálivu.

Klíčová slova: postmodernismus, moc, vědění, realita, pravda, diskurs, struktura, text, dekonstrukce, dvojí čtení, intertextualita, média, televize, dohled, kontrola, info-mír, info-válka, postmoderní válka, síť, odteritorizování.

1. Postmodernismus

Postmodernismus jako samostatný přístup se nedá jednoznačně definovat. Na tom se shodují všichni, jež se otázkou postmodernismu zabývají, ať již ve filosofické, umělecké, sociologické, či politické rovině. Jedná se o reakci na modernitu, vyplývající z osvíceného přístupu sedmáctého a osmnáctého století, doby, kdy největší roli hraje rozum, úsudek, hledání po důvodu a příčině, a kterou dobře charakterizuje Descartův výrok „Myslím, tedy jsem“. Postmodernisté říkají, že tato doba je pryč, a to poprvé v šedesátých letech dvacátého století. Teorii mezinárodních vztahů zastihl poprvé v polovině osmdesátých let dvacátého století, na významu nabývá však v uplynulých patnácti letech. Postmoderní doba je doba mezi první a druhou moderností², kdy se první moderností (modernou) myslí osvícenství a druhou moderností pak jedna z interpretací současnosti (Ulrich Beck jí např. nazývá kosmopolitizací, či reflexivní modernizací a odmítá tak konec modernosti, vnímá pouze její proměnu vlivem reflexe „vedlejších důsledků sebe sama“³). Postmoderna, postmodernismus, tedy postmoderní doba je charakteristická postindustriálním zacházením s informacemi, vznikem nové informační elity, zpochybněním starých vědeckých přístupů a vyměněním starých mechanických metafor novými kybernetickými. Díky absenci starých metafor, které dávaly všem dějům vyšší smysl a produkci nadbytečného množství irelevantních informací je v zásadě dobou nestabilní. Její vznik je paralelní s rozvojem industrialismu⁴ a globalizace⁵. Chápání postmoderního propojeného - globalizovaného - světa dává základ post-strukturální filosofický přístup, obecně vyžadující vnímání světa jako samostatných lokalit (civilizace, stát, sociální skupina), struktur (ideologie, epocha, náboženství, kultura) a jejich

² Bělohradský, V., V prozaických poměrech, in: Literární noviny 10 (2006)

³ Beck, U., The cosmopolitan perspective: Sociology of the second age of modernity. *The British Journal of Sociology*, 51, 1, 2000. p 79

⁴ Industrialismu ve smyslu kompletní dělby práce, jak ho definoval Ernest Gellner. Hlavní charakteristikou je standardní gramotnost, standardní jazyk a standardní kultura, prvky, které s sebou nově přináší. Svět je díky němu považován za jeden logický prostor.

⁵ Globalizace, přinášející základní změny ve strukturách národních ekonomik, mezinárodní dělbě práce a vytvářející nové organizační sítě.

širších souvislostí. Tento princip se aplikuje i na pojetí mezinárodních vztahů, kde i zdánlivě lokální události mají globální potenciál.

Postmoderní teoretici o sobě říkají, že nepřicházejí po moderně, ale že modernu nově píší, nově uchopují. Přitom zavrhnou typické moderní znaky. Namísto přijímání existence a platnosti kolektivního rozumu a pravdy uznávají různorodost skutečností, potažmo interpretace skutečného a tím rozpor rozdílných hodnot.⁶ Filosoficky se postmoderna prolíná s poststrukturalismem. Odmítá jakékoli struktury, neměnné vztahy, všechny procesy bere za historicky podmíněné, podléhající změně. Mezi hlavní zkoumané pojmy postmoderny patří pravda, pravidla, objektivita, struktura, vědění, moc. Vztahem vědění a moci se zabýval především francouzský poststrukturalista Michel Foucault, na jehož díle stojí i postmoderní teorie mezinárodních vztahů. Postmodernisté opovrhují stanoveným objektivním pravidlem, kterému by se dalo říkat pravda. Zpochybňují tak i vědecké teorie, které z takové pravdy vycházejí. Takovouto pravdu označují za typicky moderní, za příběh, vyprávění. To vykládá svět jako vyvíjející se z hlediska pravidel (např. výklady v rámci náboženství, epochy, ideologie směřující k určitému bodu vývoje). Naší existenci ani dějinám není inherentní žádná kauzalita; existence ani dějiny nejsou řízeny žádným plánem ani předurčenou pravdou.⁷

V roce 1984 postmodernu prvně charakterizuje francouzský poststrukturalista Jean-Francois Lyotard jako skepsi vůči tomuto vývoji vyprávění, jako „konec velkých vyprávění“⁸. Velká vyprávění chápe jako soubor informací, mýtů, předávaný, vysvětlovaný a vyprávěný, který si osvojuje myšlení a vydává jej za objektivní pravdu. Tvrdí, že se historicky nevyvíjí, ne směrem k cílovému bodu. Přichází s pojmem „metanarratives“⁹, přičemž „narratives“ charakterizuje jako zkušenosti jedince, prožité a „metanarratives“ pak jako celek pravidel, který „narratives“, tedy prožitek jedince podmiňuje. To vše v „grand narratives“, struktuře,

⁶ Lyotard, J. F., Beantwortung der Frage: Was ist postmodern?, in: Geschichte der Philosophie in Text und Darstellung, Stuttgart 2004, S. 63

⁷ Bertens, H., Natoli, J., Encyklopedie postmodernismu, Brno 2005, str. 131

⁸ Lyotard, J. F., Beantwortung der Frage: Was ist postmodern?, in: Geschichte der Philosophie in Text und Darstellung, Stuttgart 2004, S. 63

⁹ Baylis, J., Smith S., Globalization in World Politics, Oxford 2004, p. 285

ve které žije (např. náboženství, epocha, ideologie), a která dovoluje soudit objektivně pouze v této jedné struktuře. Z tohoto pohledu je i neorealismus v mezinárodních vztazích, hlavní proud kritizovaný postmoderními teoretiky, chápán jako „velké vyprávění“. Postmodernisté chápou tento znak moderny za skončený. Hledají pravidla, která však nejsou pravidly všeobecně danými. Neanalyzují skutečnost, ale narážejí na myslitelné, které nemůže být znázorněno. Realita je pro postmoderní teoretiky přístupná jen v diskursivním kontextu. Nejedná se však o vědecký diskurs, ale o pluralitu diskurzů. Diskurz je středem jakéhokoli postmoderního jednání, supluje moc staré přírody klást meze našemu jednání.¹⁰ Vše, co je uznávané, má být předmětem podezření. Neexistuje objektivní definitivní pravda, nad rámec jedné struktury neexistuje pak pravda ani objektivita vůbec. Zaměřují se na otázku, zda je možné vytvořit koherentní formy vědění a pravdy a napadají myšlení v binárních protikladech (např. zlo/dobro, já/jiný, subjekt/objekt, teorie/praxe, v mezinárodních vztazích pak domácí/zahraniční, válka/mír, přítel/nepřítel, řád/anarchie aj.), především co se týče zdání a reality, vědění a sociální reality, které do té doby tvořily základ hlavních filosofických a vědeckých teorií.

Hlavní zájem postmoderny se poutá na zkoumání jazyka, textu a jeho vlivu, moci. Kritizována je logofobie evropské kultury, strach z masy vyslovovaného, její způsob uchopování světa pomocí binárních protikladů, kdy znak předchází skutečnost a omezuje řeč, myšlení i jednání jedince. Důvodem je reprezentace skutečnosti znakem, který je pak zaměňován s věděním o skutečnosti. Zaměřením na zkoumání jazyka navazuje postmoderna i poststrukturalismus na lingvistickou teorii švýcarského strukturalisty Ferdinanda de Saussure a Wittgensteinovy řečové hry, zabývající se legitimitou a platností narativního vědění. Jazyk je pro postmoderní myslitele soubor systémů znaků, kódů, díky jimž formulujeme jevy reálného i myšleného světa. Tím je pro postmoderní filosofy jazyk prvotním činitelem, který utváří myšlení, je to struktura, do které je myšlení uzavřeno. Význam jazyka a znaku je podle francouzského post-strukturalisty Jacquese Derridy neustále předefinován

¹⁰ Bělohradský, V., V prozaických poměrech, in: Literární noviny 10 (2006)

formou diferance, kdy poukazuje na souzvuk znaků a jejich různý význam: diferance – difference¹¹ a jejich různé chápání různými jednotlivci. Tím Derrida přehodnocuje původní strukturalismus, když vidí za znaky systém strukturního uspořádání. Význam získávají diferencí, vzájemným odlišením, nutným ke vzniku komunikace. Každá identita tak potřebuje diferenci, není možné uvažovat o A bez odlišení A od B. Poststrukturalisté diference nevidí definitivně zakotvené ve struktuře řeči, chápou je jako diskursivně reprodukované, tedy stále v pohybu a změně. Svět je podle Derridy „střet obrazů, které je nutné dekonstruovat.“¹²

Textuální strategie vychází z předpokladu, že jakýkoli text nachází svůj aktuální význam ve čtenáři, ne v autorovi. Je tedy nejasné, co autor myslel napsaným textem, co čtenář ví, je TO, co interpretuje tím, co přečte, a TO se stane pravým významem. Interpretace neexistuje tedy jedna, ale tolik, kolik čtenářů textu. Existuje-li více interpretací není možné hovořit o pravdě, kterou není možné určit. Derrida apeluje na logocentrismus naší civilizace, na hrozbu přesvědčení, že jistá interpretace znaku je pravdivá a závazná. Tento fakt nachází význam i v intertextuální analýze mezinárodních vztahů. Text a další mediální „skutečnosti“ (mimo napsané i instituce, univerzity, stát) ve své struktuře Derrida podrobuje dekonstrukci, procesu diskursu, vycházejícím částečně z Heideggerova programu „destrukce“ metafyziky. Podle Derridy neexistuje nic mimo text, globální společnost je pro postmodernisty síť textů a diskursů .

Postmoderní teoretici se zabývají otázkou relevantnosti v globálních poměrech a otázkou vyššího smyslu. Formulí „vpsovat do našich výpovědí vyšší smysl“ označují v sémiotice různé textové strategie neboli stopy a znaky, které autor zanechává ve svých textech či diskurzech, aby jejich čtenáři, posluchači či diváci poznali, jak je mají správně číst.¹³ Textová strategie, dávající smysl reprezentacím skutečnosti (textům, symbolům, diskursům,

¹¹ Jedná se o tzv. neografismus, kdy písmo vytváří rozdíl významu a je tak Derridou chápáno jako počátek a princip vnímání světa, světa, který se věčně mění, a ve kterém je realita významově neuzavřená.

¹² Derrida, J., Binsenweisehielt, in: Geschichte der Philosophie in Text und Darstellung, Stuttgart 2004, S. 73

¹³ Bělohradský, V., V prozaických poměrech, in: Literární noviny 10 (2006)

aktérům, obrazům), vepisuje celkový smysl strategicky vybraným formulacím. Problematikou textů se zabývá teorie intertextuality, přístup chápající texty v kontextu, ne jako samostatně existující. Komunikační situace vnímá ve strukturní kontinuitě, znaky zhmotněné v textu dosahují spojitosti, souvislosti ve struktuře kulturní paměti, kde získávají nadhistorickou „objektivní“ platnost. Takto zkonstruovanou obecně přijímanou textovou „sít“, určující objektivní pravdu, je nutné analyzovat a dekonstruovat. Textová síť, tvořící obecně platné „pravdy“, odráží obraz skutečnosti v médiích a ustavuje tím obecnou platnost. Média tak utvářejí mentální klima doby. Přechod od jedné pravdy k jiným už je blízko přechodu od jedné světu k jiným, tedy k jinému chápání reality. Zkoumáním problematiky reálnosti reality se zabýval především francouzský postmoderní teoretik, sociolog a filosof Jean Baudrillard. Princip reprezentace, vycházející z reality, nahrazuje principem simulace, který odmítá spojení reality a představ, protože doba si žádá spojení představ s představami. Jako reálnější než realitu považuje hyperrealitu, která vzniká hromaděním simulací. Simulacrum můžeme chápat jako kopii bez originálu, konstrukt, který není odvozen z reality, ale z jejích interpretovaných modelů. Ty jsou vytvářeny médii. Realita mizí řetězením médií a předáváním obrazu jednoho druhému. Podle Baudrillarda dnes nelze rozlišovat realitu od hyperreality. S hyperreálnými reprezentacemi jsme konfrontováni každodenně v médiích. Simulace je vlastní produkce reálného, stojí na stejném principu jako zobrazení reálných situací např. v televizi.

Všem postmoderním filosofům a teoretikům postmoderních přístupů je společné chápání reality jako sociokulturní konstrukce. Přitom stěžejní roli hraje odmítnutí epistemologie, dovozující jednoznačně platné závěry a s tím vytvářející obecně platné pravdy. Postmodernismus odmítá dosud přijímanou představu, že realita je jen jedna a je popsitelná pomocí neutrálních pojmů. Díky neustálému konstruování nejsou subjekty a objekty definitivní. Navíc se stírá rozdíl mezi nimi. Realita je vnímána každým jinak, je proto nutné uvažovat o více realitách, místo o jedné realitě.

1.1 Postmodernismus v mezinárodních vztazích

Strategie filozofie postmoderny i postmoderní teorie mezinárodních vztahů se utvářely v symbióze s událostmi ve světě, v němž byly situovány. Bipolarita, politické nepokoje ve Francii 60. let (především pak roku 1968, demonstrace proti silicímu rasismu), Frankovu fašismu nebo proti utlačování polské Solidarity, podpořily rozvoj „rebelujících“ myšlenek. Postmoderna jako epocha je často vnímána jako nepřehledná doba, ve které procesy globalizace narážejí na ustavené organizační struktury, jako například moderní teritoriální státy.¹⁴ Postmoderní teoretikové mezinárodních vztahů, kteří se někdy sami označují jako *dissident scholars*, odvozují z postupujícího globalizování a internacionalizování ztrátu funkce vlastního státu a de facto „odteritorizování“ mezinárodní politiky. To je způsobeno vládou techniky nad prostorem, zkrácením geografických vzdáleností a překážek díky železnici, letadlům a novým informačním technologiím. Postmoderní teoretikové vnímají tyto změny a bojkotují tradiční způsob odlišování vnitrostátního a mezinárodního, ruší tak funkci suverénní hranice. V této souvislosti vyvstává otázka po podobě a funkčnosti mezinárodního řádu, a to po Vestfálském míru 1648 vzniklého řádu teritoriálních států. Vestfálským mírem se ustavila moderní Evropa, postmoderní Evropa podle Roberta Coopera pak začíná dvěma smlouvami. Římskou smlouvou z roku 1957, která vznikla na základě kolapsu moderního systému, kdy se ukázalo, že rovnováha moci (*balance-of-power*) zklamala, stejně jako funkce národních států po zkušenosti nacionalismu a díky které se utváří v mezinárodním systému aktér mimo národní státy. Za druhé pak Smlouvou o konvenčních ozbrojených silách v Evropě¹⁵, která vytváří nové možnosti, které předefinovávají suverenitu národního státu (např. limitování zbraní, dovození kontrol). Státy tak dobrovolně odevzdávají na supranacionální

¹⁴ Dietz, T., Postmoderne Ansätze, in: Schieder, S., Spindler M.: Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen 2003, S. 450

¹⁵ Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (CFE Treaty, 1992) měla za cíl snížit do roku 1995 vojenskou techniku na dohodnuté limity, zajišťuje vojenskou rovnováhu a je zásadní součástí při zajišťování stability euroatlantického prostoru.

úroveň svou pravomoc obrany. Na místo vzájemné zranitelnosti v době studené války nastupuje postupně vzájemná dobrovolná transparence ze strany států.

Od začátku devadesátých let dvacátého století hovoří teoretici (např. Yosef Lapid¹⁶) o čtvrté velké debatě v mezinárodních vztazích mezi zástupci neorealisticke, neoliberalní syntézy¹⁷ na jedné straně a zastánci reflektivismu - postmoderních přístupů - na straně druhé (diskuse 4a¹⁸). Současně pak probíhala i diskuse o absolutních a relativních ziscích (diskuse 4b¹⁹) jako hybateli jednání státu. O počtu debat se vede řada sporů, někteří teoretici vypouští Kritické teorie (Critical International Theories) a právě postmoderní přístupy a další kritické teorie vnímají jako debatu třetí. První práce týkající se postmoderního pojetí mezinárodních vztahů pocházejí z osmdesátých let dvacátého století jako kritiky neorealistickeho racionalisticko-moderního paradigmatu. Byl to poprvé Richard Ashley v roce 1981 ve své stati *Political Realism and Human Interests*, kdo kritizoval dichotomii anarchie a suverenity, statický a uzavřený koncept realismu, potažmo neorealismu. Dá se chápat za prvního průkopníka alternativních, postmoderních přístupů. Ve svém článku *The Poverty of Neorealism* z roku 1986 kritizuje Ashley teorii mezinárodní politiky Kennetha Waltze z jeho státní centralizace, utilitarismu, pozitivizmu a strukturalismu.²⁰ Představení postmoderních přístupů vyvolalo „zásadní ne“²¹ především z kruhů kritizovaných teoretiků kvůli těžkopádnosti filosofického základu a komplikovanému použití tohoto filosofického potenciálu na reálný svět. I přesto je na ně nyní nahlíženo jako na svého druhu alternativní hlavní proud.²² Zlom v náhledu na postmoderní přístupy nastal v roce 1988 při projevu Roberta Keohana na zasedání ISA, ve kterém nově a vážně rozlišoval mezi racionalistickým a reflektionistickým přístupem ke studiu mezinárodních institucí. V roce 1990 pak Richard Ashley a R.B.J.

¹⁶ Pšejja, P., Přehled teorií mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 94

¹⁷ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), Budoucnost mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 27

¹⁸ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), Budoucnost mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 27

¹⁹ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), Budoucnost mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 29

²⁰ Dietz, T., Postmoderne Ansätze, in: Schieder, S., Spindler M.: Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen 2003, S. 453

²¹ Pšejja, P., Přehled teorií mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 119

²² Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), Budoucnost mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 347

Walker redigovali zvláštní vydání *International Studies Quarterly*, ve kterém našly postmoderní přístupy své místo.

Postmoderní přístupy se řadí jako post-positivistické a reflektivistické přístupy po boku s kritickými přístupy, feministickými přístupy, potažmo sociálním konstruktivismem do opozice k přístupům racionalistickým (neorealismus, neoliberalismus), produktům modernity. Postmodernismus je přitom z uvedených přístupů ten nejradikálnější. Sociální konstruktivisté se od postmoderních přístupů distancují a poukazují na nutnost existence jednoho aspektu, který by vysvětloval svět, nebo minimálně pojmutelnou materiální realitu. To je řadí do prostoru mezi postmoderní přístupy a racionalistickými přístupy.

Postmoderní chápání reality je závislé na kulturních a historických kontextech, existuje proto „více konstrukcí světa“.²³ Právě tvrzení, že vše, co bylo zkonstruováno lze i dekonstruovat, vychází z post-positivistických základů. Postmodernismus se odlišuje od ostatních konstruktivních teorií v rámci post-positivismu tvrzením, že realita není na procesu poznání nezávislá. Tím se liší od Kritických teorií (Critical International Theories), které se řadí mezi explanatorní teorie svým cílem vysvětlit stejně jako pozitivistické přístupy existující realitu. Postmoderní přístupy v mezinárodních vztazích tak uznávají stejně jako postmoderní filosofie v přístupu k chápání odchylky a rozmanitost, skutečnosti vnímají v diskursu. Z části jsou ovlivněné právě nekonstruktivistickou analýzou textů a mluveného slova francouzských post- a neostrukturalistů Michela Foucaulta, Jacquese Derridy a Jean-Francoise Lyotarda, z části pak kritickými teoriemi Frankfurtské školy (především Theodor Adorno, Max Horkheimer, Jürgen Habermas), post-behavioralismem a feministickými kritikami.

V současné době se nedá mluvit o souvislém „postmoderním“ přístupu v mezinárodních vztazích, jedná se o směsici myšlenek různých směrů. Mají však společný znak, a tím je kritický náhled na mluvené a textově zaznamenané materiály, jejich politický význam a zavedené mocenské vztahy. Ve středu

²³ Dietz, T., Postmoderne Ansätze, in: Schieder, S., Spindler M.: Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen 2003, S. 450

zájmu postmoderních přístupů stojí analýza textů a jiných záznamů událostí (obrázků, symbolů), namísto událostí samotných. V roce 1989 se touto problematikou poprvé zabývali James Der Derian a Michael J. Shapiro ve sborníku nazvaném *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*. Michael Shapiro mimo jiné proslul výzkumem započatým ve spolupráci s týmem okolo Roberta Axelroda, který se v 70. letech 20. století pokoušel vyobrazit myšlenkové procesy těch, co rozhodují o zahraničně-politických otázkách. Jejich analýzy byly zhotoveny na základě dostupných textů a měly ukázat zahraničně-politický diskurs rozhodovacího procesu. James Der Derian, vycházející ze základů Anglické školy, přenesl dekonstrukci textů na pole analýzy diplomacie, kdy zavedením genealogie a intertextuality do teorie mezinárodních vztahů zkoumal dějiny diplomacie ve svých dílech *O diplomacii* a *Antidiplomacie*. Patrně nejznámějším autorem postmoderních přístupů je David Campbell, jenž se ve svých studiích zabývá zahraniční politikou USA, především v analýze americké zahraniční a obranné politiky po studené válce *Psaní bezpečnosti (Writing Security, 1992)* a válkou v Zálivu (*Politics without Principle, 1993*). Campbell je přímo ovlivněn Jacquesem Derridou, i díky osobní zkušenosti na Univerzitě Baltimore, kde nějaký čas současně působil.

Teoretici postmoderních přístupů dekonstruují teorii mezinárodních vztahů a ústřední texty zahraniční politiky za pomocí dokumentů mezinárodní politiky jako projevy, smlouvy, zahraniční rezoluce s cílem ukázat, jak tyto texty určité skutečnosti předpokládají jako neproblematické. Dekonstrucí dávají nové podněty k zamyšlení o definitivnosti textů a zpochybňují nové politické perspektivy. Usilují o podvrácení mezinárodního řádu a kritizují jeho logocentrismus. Zabývají se primárně rolí zahraniční politiky ve státní konstrukci a dekonstrukci jako politického základu. Je jim společné, že se při své analýze textů soustředí nejen na politické dokumenty, ale i na využití vědecky nestandardních textů, jako např. novinových a časopisových článků, televizních show nebo populární hudby.

Tím vyvstává největší problém postmodernismu a tím je nejasnost uchopení hranic a jejich překračování. Ten navazuje opět na filosofický základ, který také rozmazává nebo ruší demarkační linie mezi vědou a nevědou, kdy pravda přestává existovat. Vědecká teorie je považována za příběh, ve kterém neexistuje objektivní pravidlo, které by určovalo, kde je pravda. Hlavní kritika postmoderních přístupů ze strany racionalistů se vztahuje k vyčítání diskutabilních nic neříkajících řečovým her, nedodržování vědeckých standardů a údajnému relativismu.

1.2 Postmoderní struktury

Postmoderní stát vznikl v řadě moderní stát - postkoloniální stát - postmoderní stát na základě prohloubení a rozšíření spolupráce na mezinárodní úrovni po 2. světové válce. Prohlubující se a sílící spolupráce přispívající k nerovnoměrnému procesu ekonomické globalizace posílila vzájemnou závislost mezi státy.²⁴ Nejmarkantnější je tento vývoj v Evropě, kde vyvíjející se projekt Evropské unie představuje postmoderní pojetí nadnárodní struktury a příklad „postmoderní polity“²⁵. Aby bylo možné mít závislost pod kontrolou rozhodly se evropské státy ke společnému vytvoření institucí s univerzálním, či regionálním dosahem. Pro postmoderní stát je charakteristické víceúrovňové vládnutí, které je založené na nadnárodních, mezistátních, státních a substátních institucích.²⁶ Mění se tradiční spolupráce mezi státy a tím i pojetí suverénního státu. Příklad Evropské unie je typická demonstrace víceúrovňového vládnutí, kdy se rozhoduje nad i pod úrovní národního státu mezi rozmanitými skupinami aktérů ve třech vzájemně propojených politických oblastech: nadnárodní, státní a substátní.²⁷ Philip G. Cerny tento stav nazývá plurilateralismus²⁸,

²⁴ Sørensen, G., Stát a mezinárodní vztahy, Praha 2005, str. 104

²⁵ Dietz, T., Postmoderne Ansätze, in: Schieder, S., Spindler M.: Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen 2003, S. 450

²⁶ Sørensen, G., Stát a mezinárodní vztahy, Praha 2005, str. 107

²⁷ Sørensen, G., Stát a mezinárodní vztahy, Praha 2005, str. 106

²⁸ Sørensen, G., Stát a mezinárodní vztahy, Praha 2005, str. 106

který ukazuje na rozptýlení a decentralizaci moci směrem k nadnárodní a substátní úrovni.

V systému postmoderních států se národní ekonomiky stávají neefektivními, hospodářské procesy nefungují na základě oddělených národních ekonomik, ale jsou integrovány do globalizujícího se ekonomického systému. Postmoderní stát je méně centralizovaný než stát v moderním slova smyslu, je pluralitní, komplexní a méně dominantní.

Moderní systém podle Roberta Coopera stojí na rovnováze sil, postmoderní pak na vzájemné otevřenosti. Postmoderní systém se nezakládá na rovnováze sil, neklade důraz na suverenitu nebo dělení mezi vnitřní a zahraniční politikou státu.²⁹ Státy navzájem ovlivňují svou vnitřní politiku a vzájemně se kontrolují. Kontrola se ukáže jako jedna z hlavních mocenských tahů postmoderní doby. Státy se vzdávají své přímé moci jako účelu řešení konfliktů a svůj zájem směřují na kontrolu ostatních aktérů. Chování a vzájemné vztahy mezi aktéry se snaží kodifikovat a vzájemně se těmito pravidly podřizují. S tím souvisí i ztráta významu hranic. Mezi státy se postupně vyvinula nová forma vzájemných vztahů, které nazýváme mezinárodní režimy. Jedná se o soubor principů, norem, pravidel upravujících chování státních a nestátních aktérů (nadnárodní korporace, nevládní organizace) v mezinárodních vztazích za účelem kolektivních výsledků. Jedním z nich je např. Mezinárodní režim pro prevenci šíření jaderných zbraní.³⁰ Jaderná problematika, zavedení nukleárních raket a vybavení balistických střel navigačními systémy změnily od základů pojetí mezinárodních vztahů. Postmoderní teoretikové poukazují na nedostatečný důraz na nové změny u tradičních teorií a sami do svých koncepcí postmoderní změny zahrnují.

²⁹ Cooper, R., *The Postmodern State and the World Order*, London 2000, p. 17

³⁰ Hasenclever, A., Mayer, P., Rittberger, V., *Teorie mezinárodních režimů*, Brno 2005, str. 14

1.3 Postmodernismus jako kritická teorie

Postmodernismus jako všeobecný přístup je kritikou předchozích etablovaných systémů. Má za úkol zbořit naše zavedené způsoby myšlení a zavedené jednání v mezinárodních vztazích. Filozoficky kontruje modernitu a „její jednoznačná narace důvodu, pravdy a postupu, pojetí racionálního člověka (vědoucí předmět) se utkává s jedinou poznatelnou skutečností (poznáný předmět).“³¹ Foucault k vypracování kritické perspektivy říká: „vyžaduje pozornost a disciplínu, máme-li se skutečně osvobodit od řady iluzí a klamů, které jsou zaviněné právě neschopností vidět, že jisté dědictví osvícenství nás učinilo náchylné k omylům. Tak se například ukázalo, že témata pokroku a svobody jsou neslučitelná. Růst schopnosti technologií vyústil ve zvýšenou kapacitu kontroly a ovládání v takových oblastech, jako jsou ekonomická produkce, sociální regulace a komunikace. Naléhavou otázkou dneška se tedy stalo: Jak může být růst schopností oddělen od posilování mocenských vztahů?“³²

Postmodernismus v mezinárodních vztazích se zabývá rozborem možností selhání předchozích teorií. Staví se do protikladu proti realismu a liberalismu, teorií předpokládajících neměnnost identit, jak u jednotlivců, tak i u států. Svou podstatou se jednoduše vypořádává se změnami díky absenci vázanosti na strukturu. Postmodernismus zavrhuje ontologické přístupy, které se vyznačují materialisticky, či naturalisticky a chápou sociální svět mezinárodních vztahů jako formovaný materiální strukturou mezinárodního systému (neorealismus).³³ Je orientován subjektivisticky, když tvrdí, že sociální svět je formovaný jazykem, myšlenkami a koncepty. Je tedy takový, jaký si jej uděláme.³⁴

Postmoderní přístupy zpochybňují neorealisticke pojetí, vycházející z klasického realismu. Realistická škola vedená především Hansem

³¹ O'Farrell, C., Postmodernism for the uninitiated, in: Daphne Meamore, Bruce Burnett, Peter O'Brien (eds), *Understanding Education: Contexts and Agendas for the New Millennium*, Sydney 2003, p. 11

³² Bertens, H., Natoli, J., *Encyklopedie postmodernismu*, Brno 2005, str. 131

³³ Sørensen, G., *Stát a mezinárodní vztahy*, Praha 2005, str. 38

³⁴ Sørensen, G., *Stát a mezinárodní vztahy*, Praha 2005, str. 38

J. Morgenthauem po konci druhé světové války se snažila o svou formaci jako teorie zahraniční politiky, resp. zahraničních politik jednotlivých států³⁵. Hlavním rysem její analýzy je sledování národních zájmů pojímaných jako moc a vláda anarchie v mezinárodním systému. Jednalo se o kritiku neúspěšného liberálního idealismu dvacátých let dvacátého století.

Od začátku osmdesátých let dvacátého století došlo díky neoliberálním vlivům, především díky Kennethu Waltzovi k nové interpretaci realismu pod novým souhrnným názvem neorealismus, jenž novému přístupu dal postmoderní teoretik Richard Ashley. Waltz svou teorií představenou v roce 1979 ve svém díle *Theory of International Politics* kritizuje realismus kvůli zkoumání vnitřních procesů jednotlivých států z redukcionistického pohledu na svět a poukazuje na nutnost systémového vnímání mezinárodního prostředí. V něm podle něj existují dvě roviny aktérů, a to uniformní státy a oddělená struktura systému. Kvůli tomuto předpokladu je jeho přístup také nazýván strukturním realismem, resp. strukturalismem. Při charakteristice vztahů mezi státy je podle Waltze důležitější struktura mezinárodního systému, vysvětlující mezinárodní výstupy, než povaha jednotlivých států. Pro definici struktury mezinárodního systému využil Waltz strukturální metodu³⁶, která se při hledání definice struktury inspirovala v literatuře a zkoumá v rámci teorie systémů politické struktury. Definuje jejich tři dimenze: 1. jejich pořádací principy (hierarchická nebo anarchická struktura); 2. míru specializace (nebo funkční diferenciaci) konstitutivních částí a 3. relevantní schopnosti jejich částí.³⁷ Mezinárodní strukturu podle této typologie označil za anarchickou, státy jsou v ní odkázány samy na sebe, neexistuje v ní bezpečnostní garant, který by určoval pravidla. Státy žijí v neustálém strachu před napadením. Neorealistický přístup je tak zcela ovlivněný bezpečnostními zájmy, pudem sebezáchovy jednotlivých států a odepíráním spolupráce. Neorealismus se nezajímá o vnitřní režim státu, bere stát jako základní jednotku mezinárodního systému, zkoumá

³⁵ Jacobs, A., Realismus, in: Schieder, S., Spindler M.: Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen 2003, S. 41

³⁶ Knutsen, T. L., Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 303

³⁷ Knutsen, T. L., Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 303

pouze „systémové efekty“.³⁸ Odděluje vnitřní a zahraniční politiku a tvrdí, že stát reaguje na podněty přicházející ze systému. Základní pojmy neorealismu jsou socializace a soutěž a selekce, skrz které anarchická struktura ovlivňuje státy. Jediným možným způsobem existence systému je mocenská rovnováha, které aktéři docílí bez ohledu na to, zda se o to snaží. Neorealismus jako pozitivistický přístup vychází z předpokladu, že existuje objektivní na řeči nezávislá realita, která se dá poznat přírodovědnými metodami³⁹.

Postmoderní přístupy jsou společně s dalšími kritickými teoriemi nespokojené s hlavním proudem orientovaným na status-quo a staví se proti pozitivistickému a strukturálnímu pojetí neorealismu. Zajímají se o to, do jaké míry tradiční teorie reflektují a reprodukují stávající mocenské vztahy a zájmy. Z hlediska postmoderních přístupů není moc vázaná na jednotlivé aktéry, skrývá se v samotném procesu komunikace, v možnosti zaznamenat události slovy, v diskursivním kontextu, ve kterém se děj koná. V kontextu textů, v němž je chápán celý světový systém. Postmodernisté analyzují texty a jiné reprezentace událostí namísto událostí samotných. Na rozdíl od neorealistickeho pojetí ohrožení říká David Campbell, že „ohrožení není objektivní stav“⁴⁰, jedná se o kategorii konstrukce reality, ohrožení chápeme jako výsledek interpretace. Dalším bodem kritiky je předpoklad vlády anarchie v mezinárodním systému, která je tvořená vnitřním děním států. Státy jsou podle neorealistů jediní aktéři tohoto systému, a to jako centrálně řízené a vnitřně jednotné. Postmoderní teoretikové tvrdí, že v současném technologizovaném a globalizovaném světě není možné hovořit o státech jako jediných aktérech mezinárodních vztahů. Je třeba počítat i s nadnárodními korporacemi, nevládními organizacemi apod. Navíc zpochybňují dělení zahraniční a vnitřní politiky vůbec. Richard K. Ashley kritizuje kromě Waltzova stavění státu do středu zájmu i samotné pojetí státu, který vnímá spíše jako politický konstrukt.

³⁸ Schörnig, N., Neorealismus, in: Schieder, S., Spindler M.: Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen 2003, S. 67

³⁹ Scherrer, C., Critical International Relations: Kritik am neorealistischen Paradigma der Internationalen Beziehungen, in: Prokla, 24(2), Heft 95, (1994), S.339

⁴⁰ Campbell, D., Writing Security. United States Foreign Policy and the Politics of Identity, Minneapolis 1992, p. 1

David Campbell rozlišuje čtyři hlavní interdisciplinární prvky kritické analýzy. „První je nepřiměřenost pozitivistických/empiristických přístupů k vědě a společnosti. Druhý odmítá pokusy o vytvoření nezávislého základu, ze kterého by bylo možné ohodnotit sociální jednání. (...) Třetí prvek se soustředí na jazykové konstrukce skutečnosti. Čtvrtý pak pojednává o konstrukci významu a identity ve všech jejich formách a vyzdvihuje otázky subjektivity.⁴¹ Campbellovy texty jsou na rozdíl od mnohých postmoderních děl přehledné, jednoduché a jasné. Ve svém zkoumání vychází především z tradičních zdrojů, jakými jsou oficiální dokumenty, rozhovory, mediální zprávy a spojuje teoretické reflexe s kritikou konkrétních politik.⁴² Ve *Writing Security* se zabývá rolí zahraniční politiky v konstrukci státní identity a dekonstrukci jako základu politického, přičemž se zaměřuje na diskursivní reprezentace a konstrukce identity. Zkoumá, jaká dovolují politická rozhodnutí a jaká vylučují. Bezpečnost se podle něj odehrává právě v zahraniční politice. Poukazuje přitom, že zahraniční politika se zakládá na poznání, že naše vlastní identita se nedá opomenout v síti vztahů s jinými státy, rozlišuje mezi identitou a rozdíly.

2. Moc

2.1 Filosofické pozadí postmoderního pojetí moci

Filosofický základ postmoderny tvoří myšlení post- a neostrukturalistů Michela Foucaulta a Jean-Francoise Lyotarda, jejichž přístupy zavrhuji vycházení ze stádia zrodu a vyhýbají se jakékoliv definitivnosti. Vrací se ke karteziánské relativizaci, přitom se jí však nepokouší překonat absolutizací nějakého principu. Kvůli tomu jsou někdy postmodernisté srovnáváni s antickými sofisty. Postmodernisté se pohybují na hranici nerozlišování mezi vědou a nevědou. Objektivní pravda jako normativní skutečnost je

⁴¹ Campbell, D., Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations, in: International Studies Quarterly (1990) 34, pp. 269-293

⁴² Dietz, T., Postmoderne Ansätze, in: Schieder, S., Spindler M.: Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen 2003, S. 457

zpochybněna, tím je zpochybněna i věda, jejíž vědecké teorie jsou považovány za příběh, vyprávění, jemuž postmoderna učiní konec.

Michel Foucault, jehož myšlení jeví historizující a sociologizující znaky, přichází ve svém díle s genealogickým přístupem, který se zabývá historií současnosti, prozkoumává diskontinuitu (příznačný rys našeho věku) v našem promýšlení dějin a zpochybňuje vše, co chápeme jako přirozené. Ve středu genealogie stojí různé možné vnímání pravdy, které reflektuje společensky podmíněný charakter poznání při zkoumání dějin a nutnost zařadit poznané do společenského kontextu, v němž bylo uvažováno jako platné. Cílem není soustředit se na věc samu, ale na podmínky, které jí obklopují a jejich účinky. Genealogická analýza nehledá kontinuity nebo pohyb ke konci historie, nehledá prapůvod, základy a nedůvěřuje tomu, co se za základy považuje. Historie je interpretována na základě nahodilých událostí a diskontinuit. Vychází z toho, že věci nemají podstatu. Realita není vnímána jako uniformní povrch, ale jako stavba z četných vzájemně propojených vrstev. Foucault se zajímá především o to, jak se lidé v naší kultuře stávají subjekty. Vychází z toho, že vývoj dějin není dílem jedince nebo kolektivního subjektu, ale přesně naopak, jsou to dějiny, které subjekty teprve vytváří.

Při nástupu na Collège de France v roce 1969 zmiňuje Foucault ve své úvodní přednášce, nazvané Řád diskursu, nový objekt svého myšlení, moc. Konfrontuje přitom Nietzscheho téma „vůle k pravdě“ a vytváří hypotézu, že je v každé společnosti produkce diskursu současně kontrolovaná, selektovaná, organizovaná a kanalizovaná, a to jistými procedurami, jejichž úkolem je spoutat sílu a hrozby diskursu, zažehnat jeho nevypočitatelnost, obejít jeho těžkou a ohrožující mentalitu.⁴³ Hledaný vztah, který Foucault vytváří teprve v sedmdesátých letech, nachází ve vztahu moci a vědění. Foucault v přehledu ke svým pracím z let 1971/72 říká: „Pracovní hypotéza zní: mocenské poměry (se všemi boji, které protínají a institucemi, které zahrnují) nehrají ve vztahu k vědění pouze roli ulehčení nebo zábrany. (...) Moc a vědění na sebe nejsou vázány pouze díky hře zájmů nebo ideologie, existují fundamentální formy

⁴³ Taureck, B. H. F., Michel Foucault, Reinbek bei Hamburg 1997, S. 86

«moci a vědění».⁴⁴ Foucault vychází ve svých teoriích spíše ze současnosti, než z minulosti. Ve vztahu k teorii moci hrály důležitou roli nepokoje ve Francii sedmdesátých let, především pak vykonstruované soudní procesy a vězeňské revolty. Problematice věznic a moci s nimi spojené věnoval Foucault řadu děl, právě ve vězení podle něj kulminuje společensky zevšeobecněné spojení vědění a moci.

Foucault nevyvíjí specifickou teorii moci, moc ve svém celoživotním díle analyzuje. Nezajímá jej jsoucno moci, ale otázka, jak funguje, tedy kdy, na jakém místě a v jakém kontextu. Moc jako taková podle Foucaulta neexistuje, existuje pouze volný více méně koordinovaný svazek, síť vztahů. Moc je pak rozličné uchopení těchto vztahů v sociální struktuře. Foucault se odklání od mocenských teorií připisující moc jedné určité mocenské elitě, třídě. Ve své analýze moci vychází od nejnižších, každodenních, mocenských mechanismů a zabývá se jejím vývojem k všeobecným a globálním formám moci. Moc je podle něj všude, ne však proto, že zahrnuje vše a podřizuje se, ale protože „přichází odevšud“. Tím je Foucaultova mocenská analýza v rozporu s teoriemi moci, které vycházejí z negativního utlačování jedince shora.

Foucaultova teorie moci uplatněná v díle Jamese Der Deriana je postavená v díle *Dohlížet a trestat*, knize o zrodu vězení, především na kontrole a panoptickém hlídání. Kontrola se stává ústředním tématem postmoderní doby. Je to základní moc všech jednotlivých struktur, ve kterých člověk žije a které ho svým působením, ať již přímo, či nepřímo, ovlivňují. Je to moc, která není vidět a jejími aktéry jsou lidé, jež zřejmě nikdy neuvidíme. Jak Foucault na několika místech této knihy říká, je to moc, doprovázející jedince „od mateřské školky po hřbitov“. Analýzu kontroly začíná Foucault při kontrole obyvatel měst v době moru. Právě tehdy se ukázala „nejabsolutnější“ autorita vedení města, kdy obyvatelé byli přinuceni se podvolit jejich příkazům nebo je čekat trest. Obyvatelé byli nuceni zůstat ve svých domech a byli vybranými syndiky pravidelně kontrolováni. Každý den se museli ukázat u okna a nahlásit své zdravotní údaje. Ty pak byly zaznamenány, archivovány a dodávány na

⁴⁴ Taureck, B. H. F., Michel Foucault, Reinbek bei Hamburg 1997, S. 87

vyšší úroveň správcům, konšelům, starostům. Tím vznikl fenomén permanentní registrace.

Foucault při popisování účinků kontroly vychází ze zkoumání sociálních vztahů ve vězení a kontrole v tzv. panoptikonu, vězení, ve kterém dozorcí dohlíží na vězně v celách z věže umístěné uprostřed atria vězení (centrální věž obkroužená celami). Ta spočívá v kontrole ve stylu vidět a nebyť viděn, kdy si žádný vězeň nikdy nemůže být jistý, zda právě on není sledován. Právě tuto funkci dále analyzuje a tvrdí, že panoptikon není jen optické či světelné uspořádání, ale jakýsi stroj, který nejen působí na viditelnou látku vůbec (např. dílna, kasárny, škola, nemocnice, vězení), ale také zcela obecně prostupuje všemi funkcemi, které je možné vypovídat. Jasným cílem je pak vnucení určitého chování určitému množství lidí. Na rozdíl od vězení panoptikon přichází s transparentní kontrolou, vězeň se stává objektem informace, nikdy subjektem komunikace.⁴⁵ Jedinci jsou dokonale odděleni každý ve své cele, přitom kontrolování zůstávají všichni hromadně. Za prvního teoretika panoptické kontroly se považuje Jeremy Bentham, zakladatel etického utilitarismu, který vychází z premisy největšího štěstí z největšího množství, tzn. cíle dosažení největšího užitku. Základ panoptické kontroly představil ve své v roce 1791 vydané knize *Postscript to the Panopticon*. Vykonávaná moc podle něj musí být viditelná a neověřitelná, obě podmínky panoptikon dokonale splňuje. Panoptikon moc automatizuje a dezindividualizuje, a to díky nejasnosti, kdo kdy koho kontroluje. Podřízení se tak rodí mechanicky z fiktivního vztahu.⁴⁶ Inspiraci Bentham hledal zřejmě ve zvěřincích Le Vaux ve Versailles, které byly určeny k pozorování zvířat z příjemného prostředí altánu. Foucault panoptikon nazývá laboratoří moci, zkoumání sociálních vztahů uvnitř pak fyzikou moci.⁴⁷ Je to uzavřený, rozkouskovaný, ve všech bodech kontrolováný prostor. Každá událost je dozorcem zaznamenána, centrum a periferii tak propojuje nepřetržitá činnost zapisování. Právě ve vězení Foucault nalézá nejmarkantnější podobu spojení moci a vědění. S panoptickou

⁴⁵ Foucault, M., *Dohlížet a trestat*, Praha 2000, str.281

⁴⁶ Foucault, M., *Dohlížet a trestat*, Praha 2000, str. 284

⁴⁷ Foucault, M., *Dohlížet a trestat*, Praha 2000, str. 293

kontrolou spojuje vztah viditelného a toho, co lze vypovědět. Samotné vězení vnímá Foucault jako autonomní disciplinární doplněk přesahující státní aparát, třebaže mu slouží. Instituci, která má moc vytvářet zločin a zločince. Není určené pro nápravu, ale pro koncentraci a kontrolu nejen zločinců. Mezi trestním právem a vězením nevidí souvislost. Naopak tvrdí, že justice se od výkonu trestu viditelně distancuje. Vězení má za cíl ochránit společnost před určitými vlivy, ne napravovat, delikvenci dál produkuje. Poznatků o vězeních Foucault využívá v tzv. teorii diagramu. Diagram představuje abstraktní mapu sociálního pole, tj. intenzity vztahů mezi silami, charakteristická pro každou společnost. Panoptickým mechanismem zkoumá jak nechat fungovat mocenské vztahy v nějaké funkci a nějakou funkci prostřednictvím těchto vztahů.⁴⁸

Foucault vymezuje pojem „disciplinární moc“ jako moc, která homogenizuje a normuje individua. „Od 18. století platí, že k ostatním mocím nastupuje moc norem, která si vyžaduje nové zavedení hranic: k moci zákona, moci slova a textu, moci tradice. (...) Spolu s kontrolou se stalo normování ke konci klasického věku jedním z velkých mocenských nástrojů. Na místo příslušnosti ke stavu a privilegiím nastupovalo stále více a více centrum normalizování.“⁴⁹ Foucault rozlišuje mocenské vztahy jako strategické hry mezi svobodami (moc se podle něj dá vykonávat pouze nad svobodnými subjekty), tedy jako strategické hry, ve kterých způsob chování jednoho aktéra určuje chování druhého - a stavy ovládnutí, které jsou běžně označovány jako moc. Moc tedy není síla nebo násilí a není možné jí zaměnit s pojmy instituce, stát nebo systém. Moc není formou, je vztahem mezi silami. Mocenský vztah je způsob jednání, který na ostatní nepůsobí přímo a bezprostředně, jedná se o jednání působící na jednání, zasahující možná či skutečná, přítomná či budoucí jednání. Moc není vykonávána donucováním nebo potlačováním, ale determinací chování druhých.

Ve svém myšlení vychází Foucault z Nietzscheho pojetí zkoumání dějin, které reflektuje v genealogii. Podle té dějiny nemají jeden univerzální smysl. Dalším jeho přístupem je archeologie vědění, skrz kterou analyzuje výpovědi

⁴⁸ Deleuze, G., Foucault, Praha 2003, str. 53

⁴⁹ Taureck, B. H. F., Michel Foucault, Reinbek bei Hamburg 1997, S. 90

jako součásti určitého diskursu. Diskursy nejsou zkoumány pouze v úzké vazbě na jazyk, ale ve své schopnosti produkovat účinky pravdy. Chování a režimy pravdy jsou uzavřeny ve struktuře stojící na mluvení a vidění, formách vypověditelného a viditelného, které je třeba za pomoci archeologie odhalit. Tyto moduly pravdy a reality jsou podmíněny dobou a mocenskými vztahy, které nás ovlivňují, uzavřená struktura na nás působí např. skrz náboženství, vzdělání aj. Tento fenomén moci není jen ve vztahu k vědě a ustavování pravdy, ale posléze i v efektech vytvářejících lidskou identitu.

Foucault vnímá velký potenciál dokumentů, které je třeba nechat hovořit, aby byly pochopeny. Deleuze říká, že proměňuje dokumenty v monumenty. Pracuje výhradně s výpověďmi, ne jako většina stvrzeními a větami, které výpověď pouze zakrývají. Snaží se o odkrytí „podloží“ textů. Každá věta má virtuální nebo latentní⁵⁰ obsah ukrývající diskurs. Foucault se snaží upozornit na nutnost vnímání podmínek, za jakých výpověď byla zapsána, nebo zápis byl vypovězen. Praxí je totiž zdvojování výpovědí v několika zápisech, či vytvoření tvrzení. Každý přepis pak vzniká v jiné diskursivní formaci.⁵¹ Výpovědi jsou však v textech vzácné, nejsou to syntézy slov a věcí nebo kompozice vět a tvrzení, naopak předcházejí větám a tvrzením, které je předpokládají a předcházejí jim.

Jacques Derrida se oproti Foucaultovi na problematiku textů soustředí zcela, za což býval Foucaultem kritizován kvůli redukci diskursivních praktik pouze na textuální strategie. Sociální svět vnímá jako text, mimo který nic není. Svět je tedy podle Derridy textuální konstrukt. Každá jeho interpretace si žádá zohlednění konceptu a struktury jazyka, a to formou dekonstrukce nebo dvojího čtení. Z tohoto přístupu vycházejí i postmoderní teoretici mezinárodních vztahů James Der Derian, Michael Shapiro, R.B.J. Walker, v pozdějším díle Richard Ashley. Derrida zpochybňuje autoritu jazyka, logocentrismu. Není možné se spolehnout na opravdový a jedinečný význam slov. Dekonstrucí dokazuje, že není možné najít definitivně platný význam textů. Dekonstrukce již v názvu skrývá spojení destrukce a konstrukce. Od Heideggerovy destrukce se však

⁵⁰ Deleuze, G., Foucault, Praha 2003, str. 13

⁵¹ Deleuze, G., Foucault, Praha 2003, str. 31

odlišuje. Je to strukturalistická metoda rozluštění smyslu za pomoci obrazů – znaků, textů, výrazů tak, aby ztratily předavatelnou podobu a následně mohly být opět znovu vytvořeny čteny ve vlastním smyslu. Každé slovo stojí ve vztahu k jinému v nějakém hierarchickém poměru, některá slova jsou privilegována, podmiňována a legitimována. Dekonstrukce ukazuje, jak jsou teorie a diskursy ovlivněny vytvářením uznávanými zdánlivě stabilními „objektivními“ a přírodními protiklady (veřejné/soukromé, dobré/špatné, muž/žena, civilizovaný/barbarský, správné/nesprávné⁵²), do nichž jsou pojmy v textu stavěny. Dvojí čtení spolu s dekonstrukcí odhaluje v textu protiklady, se kterými se počítá jako s obecně platnými. Druhé čtení upozorňuje na vztahy v textu (kontexty), které první čtení opomíjí a vysvětluje, proč tyto vztahy nejsou na první pohled – čtení vidět.

V teorii mezinárodních vztahů se dvojím čtením nechal inspirovat Richard Ashley při zkoumání problematiky anarchie. Pomocí dvojího čtení textů teorií mezinárodních vztahů přišel na protiklad mezi anarchií a suverenitou. Ukázal, že mezinárodní vztahy jsou částí rozsáhlé dichotomie mezinárodní vztahy – vnitrostátní politika. Mezinárodní a národní jsou protiklady, a proto jsou na sobě závislé.⁵³

Přístupy Foucaulta a Derridy radikalizuje Jean Baudrillard, který stejně jako Derrida vychází z textového chápání světa a procesu dekonstrukce. Tvrdí, že se v jejím důsledku ztratila vazba mezi znakem a objektem a tím zmizela i samotná realita. Společnost podle něj podlehla postmodernímu fatalismu a přišla tak o klíčové pilíře své existence, mimo realitu ztratila i dějiny a odlišnost. To v důsledku globalizace a působení médií, kdy vše reprezentuje obraz. Znak zachycující realitu prochází čtyřmi historickými fázemi: reflexí základní reality, maskováním a převrácením základní reality, znakem absence základní reality, který nemá již žádný vztah k realitě a stává se pouhým vlastním simulacrem. To vše díky naší stále omezující se schopnosti skládat informace, jimiž jsme přesyceni do komplexního obrazu. Informační

⁵² Bayslis, J., Smith, S.: *Globalization in World Politics*, Oxford 2004, p. 32

⁵³ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), *Budoucnost mezinárodních vztahů*, Brno 2005, str. 348

technologie, které nás jimi zásobují tak místo efektivnější komunikace ničí v důsledku naší snahy o lepší poznání reality naší realitu a vytváří realitu novou. Technologická revoluce a vynález přímého přenosu s sebou přinášejí zdvojení reality subjektu a zdvojení originálu.

Vazba mezi objektem a znakem se rozpustila do vztahů mezi znaky samotnými, které generují nové a nové vrstvy znaků. Vzniklá hyperrealita, která je reálnější než původní realita je tvořena simulacry, znaky, u kterých nejsme schopni rozlišit v jaké míře se vztahují k realitě, či do jaké míry jsou virtualitou. Informační technologie umožňují svou rychlostí prakticky okamžité zprostředkování reality a ovlivňují tak bezprostředně vytváření reality nové. Přijímání zprostředkované reality je žádoucí a tržně atraktivní.

Paul Virilio, francouzský filosof, architekt, teoretik pohybující se za hranicemi termínů postmodernismu (a blížící se tak hypermodernismu), se zabývá vztahem rychlosti a politiky. Teoretizací rychlosti a chronopolitiky zakládá novou vědu, kterou nazývá dromologie. Rychlost staví do politického a válečného kontextu jako formu moci, která stojí v opozici k politickému.⁵⁴ Je to rychlost informace a zapomnění, které podle něj lidstvo industrializovalo. Rychlost pro něj není fenoménem, ale vztahy mezi fenomény. Mocenské vztahy se zakládají na rychlosti, a to díky rychlému přístupu k vojenským a civilním informacím. Virilio se zasazuje o politizaci rychlosti⁵⁵, jak metabolické ve smyslu rychlosti živého, tak i technologické. Žádá nový koncept politiky teritoriálního a sociálního tělesa v souvislosti s „odmaterializováním“ teritoria a s ním spjatém požadavku nové právní logiky. Rychlost se podle Virilia vytváří technikou a technologiemi, především pak „informační bombou“, která vznikla za druhé světové války v souvislosti s pojmem „Blitzkrieg“. Jeho práce bývávají dávány do souvislosti s myšlenkami postmoderního filosofického páru Arthura a Marilouise Krokerových, editorů magazínu

⁵⁴ Wallnöfer, D., Techniken des Verschwindens, in: http://sinn-haft.at/archiv/nr5_09_raum.html, (1999) 10.02.2006, 19:58

⁵⁵ Der Derian, J., Interview with Paul Virilio, 1997, in: http://proxy.arts.uci.edu/~nideffer/_SPEED_/1.4/articles/derderian.html, 20.01.2006, 19:27

ctheory.net, kteří se dlouhodobě zabývají propojením techniky, člověka a společnosti. Zkoumanou teorií rychlosti, technologizace, informatizace a medializace se nechal inspirovat James Der Derian v konstrukci své postmoderní mocenské teorie a teorie politizace rychlosti.

2.2 Diskurs a moc

Filosofický základ postmodernismu je charakteristický radikální pojetí struktury, radikálním pojetím primátu jazyka v různorodosti diskursů a jeho schopností vytvářet „moduly pravdy“. Moc spjatá s utvářením takovýchto modulů se vztahem k vědění ovládá svým diskursem lidskou identitu stejně jako mezinárodní politiku. Podle Michela Foucaulta je diskurs určitým způsobem zdůvodněný dialog uvnitř struktury - kultury, který dopředu formuje to, o čem smí naše vědění hovořit. Diskurs nebo tzv. diskursivní pole je „tvořeno souhrnem všech skutečných výpovědí (ať už vyslovených nebo napsaných)“⁵⁶ (2002: 44). Výpovědi i celý diskurs jsou schopny vykonávat mocenské účinky. Ve společnosti je diskurs omezován a kontrolován. „Diskursy nejsou, o nic více než mlčení, jednou provždy podřízeny moci nebo postaveny do pozice odporu. Je třeba přijmout komplexní a nejistou hru, v níž může být diskurs zároveň nástrojem i účinkem moci, avšak rovněž překážkou, zábranou, bodem odporu či východiskem opačné strategie. Diskurs uvádí moc do pohybu a produkuje ji, posiluje ji, ale také ji podkopává, vystavuje ji pohledu, činí ji zranitelnou a umožňuje její omezování.“⁵⁷ Diskursy tedy nehrají podle Foucaulta jednoznačnou roli, mohou se v mocenské sféře i kontrovat. Diskurs zažíváme každý den v každém našem jednání jako realizaci mocenských vztahů v naší společnosti. Jeho jasné vymezení není v zájmu zkoumání, důležité pro jeho pochopení je pátrání po tom, jak diskurs působí, u koho vzniká a kdo má k němu přístup, protože právě v těchto základních otázkách se skrývá moc. Diskurs pomocí zkoumání funkce jazyka

⁵⁶ Taureck, B. H. F., Michel Foucault, Reinbek bei Hamburg 1997, S. 90

⁵⁷ Foucault, M., Dějiny sexuality, Praha 2003, str. 158

a komunikace mezi jednotlivci poznává mocenské vztahy a propojení vládnoucích systémů myšlení. Zájem se poutá na jazyk, text, řeč, jakoukoli výpověď. Diskurs představuje soubor kontrolovaných výpovědí, řečené se vymezuje v rámci řečové hry za určitých všeobecně přijímaných – společností konstruovaných – pravidel, působících právě v každé struktuře – společnosti odlišně. Diskurs vytváří jedince a sociální subjekty a ovlivňuje jejich vývoj a chování, stejně jako chování aktérů na poli mezinárodní politiky. Díky ideologickému zabarvení vytváří specifické mocenské vztahy v každé zavedené struktuře pomocí reprezentace událostí a jejich interpretace, vytvářející obecnou normu. Systematická analýza textů, jazyka, napsaného, má za cíl odhalit vztahy uvnitř těchto sociálních struktur a mocenské vztahy v pozadí diskursu samotného, protože vychází právě z Foucaultova pojetí. Pomocí diskursivních praktik se vytváří subjekty a objekty. Mohou být orientovány na subjektivistické pojetí, které zkoumá zespoda, jak je jedinec diskursem formován, zda je v diskursu umístován nebo umístující. Většinou za pomoci individuálních dat, jako např. biografie, vyprávění, nahrávání hovorů. Objektivistický přístup, jak jej využil Foucault v *Dohlížet a trestat*, postupuje od diskursu zprostředkovaném v textu a samotný subjekt diskursu tak stojí stranou. Většinou za pomoci analýzy textů bez autorství nebo s kolektivním autorstvím, novinových článků, jiných mediálních výstupů, korespondence v rámci jednotlivých médií. S tím nastává nutnost analýzy dalších jevů, např. jak dochází k výběru a upřednostňování témat v médiích, jak působí média na jednotlivce, jaký je vztah mezi politickou a mediální sférou atd. Oba dva přístupy vyhodnocují přeepsané záznamy diskursu, jehož působením se fakta konstruují. Vytváří se identita aktérů, vycházející z různosti zájmů, konkurence, hodnověrnosti atd.

Podle postmoderních přístupů však nejsou diskursivní reprezentace pouze vyjádřením moci, moc je přítomna v diskursu samotném, tím, že nám dovoluje, zaznamenat události slovy. Moc není v rukou individuálního aktéra, ale v diskursivním kontextu, ve kterém se dějí události a od které se nemůžeme

odvázat.⁵⁸ Problematikou diskursu se zabývá v knize *O diplomacii* postmoderní teoretik James Der Derian, profesor Brown University, vedoucí projektu „Information Technology, War, and Peace Project“, zakladatel Watson Institute a ředitel Global Security Program. Analyzuje sérii interpretací v dějinách diplomacie a mocenské vtahy s nimi spojené. Zaměřuje se i na zapomínání, ustavování normality, vytváření řádu v podmínkách neřádu.⁵⁹ Zaměřuje se na roli diskursu v mezinárodních vztazích od jejich počátku, za který považuje Francouzskou revoluci z roku 1789 a začátek Francouzské republiky, kdy se poprvé ukázalo, že suverenita vychází z národa. Do té doby byly zavedené mocenské vztahy pouze vztahy mezi panovníky, bez ohledu na lid, národy. Derian zkoumá textuální - napsané reprezentace, oficiální texty reprezentace reality, tak jak nám byla realita prezentovaná. Ukazuje, že diskurs neodráží realitu, ale že jí vytváří. Diskurs vnímá jako kontext a proces reprezentace skutečnosti, ať již v ohledu na identitu nebo suverenitu. Ten v první řadě zahrnuje texty a další praktiky, které konstruují realitu.

Ve většině prací zaměřených na diskurs se týkají analýzy zahraniční politiky a otázky formulce centrálních pojmů v různých diskursivních kontextech zahraničně-politických rozhodnutí. Oblíbeným tématem je evropská politika jednotlivých evropských států a jejich přístup k základní koncepci státu a národa⁶⁰ v rámci jednotlivých národních diskursů.

2.3 Procesy tvorby moci

James Der Derian ve své teorii vychází z filosofického základu Michela Foucaulta, především z jeho konceptu moci podaném v knize *Dohlížet a trestat* a teoriích o čase a rychlosti francouzského postmoderního kulturologa a urbanisty Paula Virilio. Hlavní jejich prvky pak přebírá do svého pojetí moci v mezinárodních vztazích a postmoderní koncepcí mezinárodního řádu. Přebírá

⁵⁸ Dietz, T., Postmoderne Ansätze, in: Schieder, S., Spindler M.: Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen 2003, S. 452

⁵⁹ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), Budoucnost mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 374

⁶⁰ Dietz, T., Postmoderne Ansätze, in: Schieder, S., Spindler M.: Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen 2003, S. 467

i metodologii, genealogii, která odhaluje a zaznamenává důležitost vztahu moci a vědění, odhaluje diskurs a jeho nadvládu v historii, ve které se struktury vytvářely a diskursivní praktiky, které upřednostňují, či upozadují určité prvky. Genealogie kreslí historii přítomnosti a zdůrazňuje nahodilý charakter historických událostí, stejně jako v případě Foucaulta. Celý život se Der Derian zabývá problematikou bezpečnosti a simulace a kritizuje stav informační společnosti, a to jak na vědecké, tak i populární úrovni. V rámci projektu InfoTechWarPeace apeluje na nutnost vnímat nové technologické změny a začít s nimi počítat i v přístupu k mezinárodním vztahům. Válka jako taková, tak jako válečnické umění se s rozvojem informačních technologií mění, mění se i cíl a prostředky útoku.

Der Derian přichází s výrazem info-válka (infowar - informační válka), které staví ve struktuře info-tech (svět IT, ve kterém žijeme) do protikladu k info-míru (infopeace). Info-mír je produkce, aplikace a analýza informací mírovými prostředky pro mírové cíle, kdy kritická představitost je nejlepším lékem vůči technologickému determinismu.⁶¹ Hlavním smyslem je ukázání alternativních způsobů chápání a vytváření globálních politik. Info-mír si klade za cíl pragmatickou změnu v nakládání s informacemi, která by měla začít na nejnižší úrovni, úrovni jednotlivce. Konflikty, rozdíly a boje vnímá jako základní součásti mezilidských vztahů a proto vychází z předpokladu potřeby vytvoření uvědomění každého jednotlivce, jak s těmito fenomény zacházet, aby se předešlo nenásilným řešením. Taková představa by měla být zohledněna jako protipól technologickému determinismu. Jako protiklad info-míru staví Der Derian koncept info-války, který by se dal definovat jako zápas zpravodajství s násilím, znaky (texty, obrazy) se zbraněmi. Info-válka se vytvářela ve třech fázích: 1. jako doplnění konvencionální války (zbraně) informačními technologiemi, komunikačními spoji a zpravodajstvím; 2. informační technologie jako doplněk války přímo podporující zničení protivníka; 3. nemateriální fáze, kdy se válčí bez války, jakýsi boj o realitu, ve kterém se veškerý průběh (rozhodnutí, boj, vítězství, porážka) odehrává ve

⁶¹ Der Derian, J., Concept: Infopeace, in: <http://www.watsoninstitute.org/infopeace/subpage.cfm?targetpage=infopeace>, 25.03.2006, 17:53

spojených komunikačních a informačních systémech.⁶² Informační technologie podle Der Deriana změnilly organizační struktury ekonomiky, politiky, armády, a tím změnilly podstatně jejich přirozenost. Ovlivnily také vývoj hierarchie z centrální na síťovou. Info-válka je boj o vlastnění informací o transnacionálním obchodě, kriminálních a teroristických sítí. V info-válce Der Derian vidí největší spojení vědění a moci.

V roce 2004 představil dokumentární film *Info-Terrors* sestavený z útržků televizního zpravodajství Prime Time Networks (CNN, Fox News), vojenských dokumentů, záběrů ze sympózií, rozhovorů a komentářů od 11. září 2001 k válce v Iráku. Na jejich příkladě se snažil demonstrovat, jak se dá realita různě prezentovat a pokusit se tak vytvořit jakousi „protisimulaci“. Nastavit protiklad skutečnosti vyprávěné hlavními médii. Většina obrazů byla známá, nebyla však představena v původním schématu, ale sestříhána a upravena do kýženého výsledku. To vše z pohledu archeologa, který ve vzdálené budoucnosti pátrá po materiálech a nechává historii znovu zaznít. Výsledkem je víc než dokumentace informační války, která je vedena vládou USA a americkými médii. Info-válku pak prezentuje v souvislosti info-intervencí v rámci vojensko-průmyslově mediálně-zábavní sítě (MIME-NET), jak realitu vykonstruovanou médii nazývá.

Ve svém hlavním díle nazvaném *O diplomacii* dekonstruuje historii diplomacie za pomoci náhodně vybraných událostí a textů, nehledá kontinuity ani počátek, který by ztělesňoval podstatu věcí. Realitu chápe sestavenou z vzájemně propojených vrstev, kdy jedna stojí na druhé. Nesoustředí se na objekt samotný, ale na prostředí, ve kterém vznikl, podmínky, jež jej obklopují a jejich účinky. Na texty, které stojí za významnými událostmi. Zkoumá proč jsou některé upřednostněny, jiné sociálně umlčovány, podřizovány, nebo zapomenuty. V této souvislosti se zabývá vztahem moci a ustavování normality v mezinárodních vztazích. Diplomacii analyzuje od biblických kořenů až po technodiplomacii. Rozlišuje přitom stádia diplomacie: mýtodiplomacie, protodiplomacie – machiavellistické paradigma, diplomacie – mezi státy,

⁶² Der Derian, J., Concept: Infopeace, in: <http://www.watsoninstitute.org/infopeace/subpage.cfm?targetpage=infopeace>, 25.03.2006, 17:53

antidiplomacie – intra a extra národní, mezi státy a úrovněmi, technodiplomacie – mezi státy a lidmi.⁶³ Stěžejním bodem jeho práce je přitom, stejně jako u ostatních poststrukturalistů řeč. Tu nechápe jako převyprávění skutečného, či reprezentaci reality, ale jako její uskutečnění a strukturalizaci. Subjekty podle Der Deriana nemají ke světu žádný přímý vztah, jejich vztah k objektu je vždy zprostředkován skripty (diskursy, texty, intertexty), jejichž jazykové prostředky vytvářejí jejich hodnotu a význam. Nejsou výtvorem jednotlivých subjektů, ale jsou děděny z generace na generaci a tím se jejich platnost jen utvrzuje. V této souvislosti Der Derian ve své analýze zpravodajských služeb píše: „Navrhuji, abychom pro tento textuální okamžik ponechali příčinnost politologům a prosazování monolitických pravd státním dvořanům, střežícím národní bezpečnost, ve prospěch intertextuálního přístupu, který zkoumá, jak tyto dva diskursy – fiktivní literatura mezinárodních intrik a literatura faktu o národní bezpečnosti a špionáži – vytvářejí významy a legitimují určité formy moci a špionáže.“⁶⁴

Ve svém dalším díle *Antidiplomacie* kromě genealogické analýzy využívá své sémiologické techniky analýzy intertextu, jejímž rozboru se zabýval ve sborníku *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*. Intertextualita vychází z předpokladu, že vše napsané se již někdy napsané objevilo, a že se tedy v každém textu protíná výpověď s jinou již dříve zapsanou výpovědí a vytváří tak nový význam. Nový text tedy obsahuje výpověď z již známého textu, na kterou tak odkazuje. Intertext je multidimenzionální prostor s množstvím textů, z kterých žádný není originální a všechny se míchají a narážejí na sebe. Mezinárodní vztahy si podle Der Deriana vyžadují intertextuální přístup, který dovoluje kritiku bez konečného „arbitra pravdy“, kde význam pochází ze vztahu mezi texty a síla je implikována problémem jazyka a jiných označujících procesů (symboly, obrázky).⁶⁵ Tato intertextuální strategie se pokouší pochopit, proč se některým teoriím podaří vyčnívat nad ostatními a proč teorie jako vědecká praxe byla

⁶³ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), *Budoucnost mezinárodních vztahů*, Brno 2005, str. 377

⁶⁴ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), *Budoucnost mezinárodních vztahů*, Brno 2005, str. 371

⁶⁵ Der Derian, J., Sharpio, M. J. (eds.), *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*, New York 1989, p. 8

odpojena od události. Celá tato strategie má za cíl se vyhradit modernistickému pokusu o vznik totalizující teorie.

Der Derian využívá při intertextuální analýze vědecké i populární zdroje, nejen texty, ale především obrazy (televizní obrazy, simulace, filmy) a ruší tím diferenciaci mezi žánry. Historickou praxi, tak jak jí nalézá v archivech staví do světla filosofických (poststrukturalistických a postmoderních) přístupů, v *Antidiplomacii* se nechává inspirovat Baudrillardovou analýzou simulace a hyperreality, Foucaultovým konceptem dohledu a Viriliovou teoretizací rychlosti a chronopolitiky.

Podle Der Deriana zprostředkovává diplomacie vzájemné odcizení států, antidiplomacie pak odcizení mezi úrovněmi v rámci státu nebo napříč státy (např. mezi třídami, mezi národem a monarchií). Teorie odcizení a genealogická metoda mu umožňují vyhnout se upřednostňování státu a pojmání mocenské politiky jako primátu světové politiky, tak jak to činí neorealismus.

2.4 Der Derianovo pojetí moci

Díky výstavbě satelitů a přímému propojení kabelovými systémy došlo k zrychlení televize, která přenáší skutečnosti v přímém přenosu. Každý bod na zemi se tak stal v reálném čase převoditelný do televize. Díky vyspělým technologiím se zkrátily geografické vzdálenosti a přenos informací, zbraní i materiálu. Došlo ke zrušení teritoriálních i časových hranic. Na jejich místo přicházejí nové informační hranice, které však nemají opodstatněné umístění. Neexistují pravidla k jejich určení, ani k jejich legitimitizaci. Zpochybnění hranic zpochybňuje i stát v tradičním slova smyslu a rozkládá jeho suverenitu.

Hranice ohraničující prostor mizí i z válečné terminologie. Baudrillard i Virilio se shodují, že studenou válku vystřídala válka informační, ve které mizí prostor. K pozemní, námořní a vzdušné frontě se přidává fronta informační, nejde však o frontu prostoru, ale času. Čas hraje v jejich podání

důležitější roli než prostor, místo odpovídá času, z každého místa na zemi dnes díky vyspělé technologii může být válka vedena ve stejný čas. Dobu virtualizace tak doplňuje začínající globalizace času, která stále do více každodenních přístrojů instaluje technologie reálného času (videokonference, televize, Internet, videochat, telekomunikační sítě). Virilio vidí ve zrušení vlastních časů tendenci rušit i rozdíly mezi kulturami⁶⁶. Logika akcelerace podle něj leží v organizaci a transformaci současného světa.

Der Derian přichází s novou formou antidiplomacie, která se snaží v mezinárodním řádu překonávat odcizení⁶⁷ napříč státy nabývající postupně s krizí suverenity a rovněž vytváří odcizení nová. Ta vznikají díky novým technologiím a novým formám nebezpečí. Der Derian přitom mluví o technikách dohledu, politizaci rychlosti a simulaci. Analyzuje dohled, rychlost, teror a samostatně pak i válku v Zálivu. Za nejdůslednější reakci na novou situaci odcizení a akcelerované rychlosti Der Derian považuje technostrategickou sílu dohledu⁶⁸, která zajistí detailní bezprostřední (hyperreálné) dodání informací o podobě hrozby. Skryté (neviditelné a tedy nezranitelné) odpalovací rampy interkontinentálních balistických střel (ICBMs) změnilo tradiční logiku války. Der Derian při teoretizaci dohledu vychází z Foucaultovy koncepce panoptikonu, kde platí předpoklad vidět a nebýt viděn, mít jistotu kontrolovat a nemít jistotu, zda je kontrola vykonávána. Toho využívá normalizace, která určuje normálnost – nenormálnost a tím nenormální odcizuje. V odcizení vidí státy ohrožující jinakost, kterou překonávají diplomacii. Antidiplomacii se překonává odcizení v mezinárodním řádu, které však není chápáno jako mezistátní, ale jako mezitřídní. Jinakost ohrožuje třída, či jiná sociální skupina uvnitř nebo i vně státu, stát samotný však svou roli ztrácí. Dohled představuje antidiplomatickou kvalitu, kdy je potenciální nepřítel sledován, abychom byli lépe připraveni čelit možnému subverzivnímu jednání.⁶⁹

⁶⁶ Der Derian, J., Interview with Paul Virilio, 1997, in:

http://proxy.arts.uci.edu/~nideffer/_SPEED_/1.4/articles/derderian.html, 20.01.2006

⁶⁷ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), *Budoucnost mezinárodních vztahů*, Brno 2005, str. 381

⁶⁸ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), *Budoucnost mezinárodních vztahů*, Brno 2005, str. 382

⁶⁹ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), *Budoucnost mezinárodních vztahů*, Brno 2005, str. 382

V případě politizace rychlosti se Der Derian nechává inspirovat teoriemi Paula Virilia. Chronopolitika, jak politizaci rychlosti nazývá, vzniká v souvislosti s překonáním vzdálenosti vyspělými technologiemi, které minimalizují geografický odstup a zpochybňují tak suverenitu států. Rychlost se stává díky akceleraci rychlosti přenosu informací, zbraní i materiálu důležitější než prostor. Der Derian tento aspekt nazývá prostorově-rychlostním problémem: „mezinárodní vztahy se posouvají ze sféry vymezené suverénními místy, neproniknutelnými hranicemi a přísnou geopolitikou do polohy akcelerujících proudů, soupeřících hranic a tekuté chronopolitiky.“⁷⁰ Třetí techniku moci si Der Derian vypůjčil ze simulační teorie Jeana Baudrillarda. Vytváření hyperreality pomocí simulace se po zábavním průmyslu osvědčilo i ve vojenském prostředí při simulaci vojenských konfliktů.

Podle Der Deriana mezinárodní řád směřuje k formě hyperprostoru (kyberprostoru), ve kterém bude vládnout antidiplomacie. Prostor tak v mezinárodních vztazích přestává být teritoriální a je zpochybněn chrono-kyber-hypertransparentním prostorem.⁷¹ Čas se stává determinantem prostoru, geografie ustupuje v době techniky do pozadí, protože je rychle překonatelná. To, že se i čas stává virtuální dosvědčuje i postmoderní trend hodinářského průmyslu ovlivněný elektromagnetickým éterem telekomunikace, který si žádá měření času v beatech namísto hodin a minut (24 hodinám by tak odpovídalo 1000 beatů).

Virilio v této souvislosti hovoří dokonce o konci prostoru, protože svět se díky telekomunikacím smrští na dosah ruky. Tvrdí, že realita je přexponovaná⁷², vše je pod dohledem a globalizace je nová forma totalitního dozoru. Telekomunikace s sebou přinášejí virtuální telepřítomnosti, které jsou fakticky určitou formou od-skutečnění. Vytvářejí kolektivní přelud za pomoci masových komunikačních prostředků. Televize a Internet se stávají

⁷⁰ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), *Budoucnost mezinárodních vztahů*, Brno 2005, str. 383

⁷¹ Neumann, I. B., Wæver, O. (eds.), *Budoucnost mezinárodních vztahů*, Brno 2005, str. 385

⁷² Der Derian, J., Interview with Paul Virilio, 1997, in:

http://proxy.arts.uci.edu/~nideffer/_SPEED_/1.4/articles/derderian.html, 20.01.2006, 19:27

dominantními formami vědění, bez jakékoli legitimizace platnosti. To, jaká varianta jejich reprodukováného vědění se uplatní, je otázka moci.

2.5 Vědění a moc a jejich korelace v mezinárodních vztazích

Objektivní vědění jedince je podle Foucaulta výsledek disciplinárních praktik vědy. Moc je „modelem stále probíhající bitvy“⁷³, ne „smlouvy o odstoupení území nebo dobytí, které toto má za následek“.⁷⁴ Ve svém díle *Dispozitiva moci* rozebírá pojmy odpor, boj a bitva a dospívá k názoru, že každý bojuje s každým. Tím naráží na Hobbesův přirozený stav, boj chápe však uvnitř jedné struktury, společnosti. Tedy stejně jako Nietzsche, podle kterého ve společnosti každý s každým bojuje o moc. Foucault vidí zlom v 18. století, kdy Machiavelliho suverenitu střídá *gouvernementalita*. „Mezitím, co se účel suverenity nachází v ní samotné a ona sama své nástroje vytváří sama ze sebe ve formě zákona, leží účel vlády v tom, co jí řídí. Musí však být hledán v perfekci, maximalizaci nebo zintenzivnění procesů, které řídí.“⁷⁵

Foucault je v zásadě proti racionalistickým a pozitivistickým teoriím, které tvrdí, že vědění je imunní vůči procesům moci. Moc podle něj *de facto* vědění produkuje. Každá moc si vyžaduje vědění a každé vědění se zakládá a posiluje existující moc.⁷⁶ Podle toho neexistuje pravda mimo moc. Pravda je otázkou vědění, „objektivní pravda“ je důsledek upřednostnění některých faktů před jinými, toho, proč jsou některé otázky považovány za důležité a jiné ne. Foucault tvrdí, že nejen vědění je moc, ale i, že moc znamená vědění. Moc tedy produkuje vědění, tvoří určující teoretický nárok „kontrolování a trestání“. Mezi věděním a mocí je podle Foucaulta vztah závislosti a propojenosti, moc vyžaduje pro své bytí vědění. Veškeré vědění podmiňuje uspořádání mocenských poměrů, které svým bytím posiluje. Znalost pravdy a znalost

⁷³ Taureck, B. H. F., Michel Foucault, Reinbek bei Hamburg 1997, S. 88

⁷⁴ Taureck, B. H. F., Michel Foucault, Reinbek bei Hamburg 1997, S. 89

⁷⁵ Taureck, B. H. F., Michel Foucault, Reinbek bei Hamburg 1997, S. 108

⁷⁶ Baylis, J., Smith S., *Globalization in World Politics*, Oxford 2004, p. 285

o světě nejsou otázkou poznání, ale mocenským procesem. “Každá společnost disponuje režimem pravdy, svou všeobecnou politikou pravdy, tedy typem diskursu, který je přijímán jako pravdivý; mechanismus a instance, jež umožňují rozlišit pravdivé a nepravdivé výroky, prostředky na potvrzování každého z nich; uznávané techniky a procedury pro získání pravdy; status těch, kteří jsou oprávněni říci, co je a co není pravdivé.”⁷⁷ Moc vniká do nitra diskursů a utváří jeho charakter. Projevuje se schopností ustavit vykonstruované tvrzení ve „všeobecnou pravdu“. Taková moc je podle Foucaulta v rukou určitých lidí ve specifické situaci.

V mezinárodních vztazích se analýzy zakládající se na vztahu moci a vědění objevují v souvislosti s fenoménem suverenity, jejíž charakter je na jejich korelaci závislý. Dochází k poznatku, že suverenita je ve svých funkcích i ve způsobu vlastní legitimizace proměnlivá v čase. Není vnímána jako přirozená, ale jako závislá na moci a vědění. Koncepty suverenity se zabývala především Cynthia Weber, která za pomoci dekonstrukce a Baudrillardových teorií zkoumala ve svém díle *Simulace suverenity* pojmový pár suverenita/intervence. Jens Bartelson ve své *Genealogii suverenity* vychází z Foucaulta a odhaluje nevědomé základy našeho politického vědění.⁷⁸

3. Aplikace postmoderního pojetí moci na válku v Zálivu

Pojem „postmoderní války“ je dlouhodobě diskutovaný, především v souvislosti s novými technologiemi a budoucností války jako takové vůbec. Často zaznívají výrazy jako čistá⁷⁹, chirurgická válka, ve spojení s technologiemi pak kybernetická válka, či e-válka. Postmoderní válka je však spíše označení krize války jako takové. Chris Hables Gray za první postmoderní

⁷⁷ Taureck, B. H. F., Michel Foucault, Reinbek bei Hamburg 1997, S. 96

⁷⁸ Knutsen, T. L., Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 308

⁷⁹ Douglas, I., The cinema dream of war, or the artists' violence, in: <http://essays.powerfoundation.org/cdw.pdf>, 25.02.2006, 21:20

válku označuje již Válku ve Vietnamu⁸⁰, většina teoretiků však její vznik datuje až v roce 1991, Válku v Zálivu. *Postmoderní válka je spojená s vyžitím zbraní hromadného ničení a zvýšeným počtem a různorodostí aktérů, kteří jimi disponují.*

Jean Baudrillard spatřuje počátek krize války již v průběhu studené války, která byla postavená na metodě vzájemného zastrašování. Postmoderní teoretici celkově vycházejí z nového pojetí mezinárodních vztahů po studené válce, výrazná změna se týká především vývoje nových technologií. Jako první postmoderní válku vnímá Baudrillard válku v Zálivu (16. ledna až 28. února 1991), první netypickou operaci s využitím laserových děl a naváděných střel, ve které se více událo v pozadí války, než na bojišti samém. Svět a s ním i válka se začínal po pádu Sovětského svazu zrychlovat, došlo nejen k akceleraci změn komunikačních technologií, ale i zvýšení vlivu médií. V případě války v Zálivu sehrála enormní roli CNN, která spolu s jinými médii přispěla a přispívá k zmenšování politické moci vlád. Fenomén války v přímém přenose, vysílání z „ohniska“ války, publikování záběrů, které diváci chtějí vidět, to vše je podle Baudrillarda nová dimenze interaktivity, komunikační revoluce, globalizace a transnacionalismu. Baudrillard válku v Zálivu blíže analyzoval ve statích *Válka v zálivu se nebude konat*, *Válka v zálivu: skutečně se koná?*, *Válka v zálivu se nekonala*, kde poprvé poukázal na nové pojetí války a vyslovil hypotézu, že Válka v Zálivu byla ne-válka⁸¹, a že se tedy nekonala. Jedná se o válku, která nikdy nezačala a jejíž výsledek byl od samého počátku jasný. Zmizel i konec války, rozlišování mezi vítězem a poraženým. Nemůže tedy být o válce řeč. Technická a vojenská převaha USA vedla k jednoznačnému vypořádání se s cílem, nebyla to válka v obvyčejném slova smyslu, ale válka efektního obrazu. Smršť informací a obrazů podle Baudrillarda nezobrazovala skutečnou válku, byl to výtvar medií, ve kterém se nedalo rozlišovat mezi virtuálním a skutečným. Uskutečnila se tak pouze v hyperrealitě medií, v médiích, které vysílaly v reálném čase virtuální obrazy

⁸⁰ Gray, C. H., *Postmodern War. The New Politics of Conflict*, New York 1997, p. 158

⁸¹ Baudrillard, J., *The Gulf War Did Not Take Place*, in: Baudrillard, J., *Selected Writings*, Cambridge 2001, p. 1

simulace války. Zmizela tím představa času a prostoru. Samotná smrt se stala hyperreálnou, když bylo teoreticky možné vidět díky přímému přenosu vlastní smrt v případě, že by raketa mířila na dům diváka. Nejsme to tedy již my, kdo si sami svými vjemy a rozumem vytváří z prostředí realitu, ale média, vytvářející vlastní obraz a hyperrealitu. Jen události, které se vyskytnou v médiích se stávají. Události se stávají v důsledku přítomnosti kamer. Divák není nucen k jakékoli aktivitě, naopak, divácká společnost se stává sociální implozí (masovou produkcí, produkcí masy) lhostejnou masou a žádá si svojí indifferencí také indiferentní médium. Oproti osvícenství, které každému nabízí vybrat si požadovanou informaci, je v postmoderní době každý přehlčován netříděnými a nekontrolovanými informacemi valícími se ze všech stran médií.

Státy se podle Baudrillarda zdržují v postmoderní válce akce a reakce, dál funguje systém odstrašování, aktéři si jsou vědomi potenciálem vlastních zbraní, proto je naplno nepoužívají. Logika zastrašování však pokračuje v hyperrealistické rovině, kdy virtuální zastrašuje reálné. Klíčovou úlohu podle Baudrillarda hraje opět nereálný prostor televize. Bývalý americký velitel štábu generál Colin Powell v průběhu války v Zálivu prohlásil: „Když jsou všechny jednotky v pohybu a když velitelé na vše myslí, obrať pozornost na televizi, protože můžeš vyhrát bitvu nebo prohrát válku, pokud s tou storií neumíš správně zacházet⁸²“.

Záplava obrazů produkovaná médii již není podle Baudrillarda vizuální, ale taktilní, hmatatelná. Zabraňuje se abstrakci a odstupu k zažitému, především díky přímému přenosu. Paul Virilio tento jev popisuje v několika člancích výrazem „tyranie reálného času“, který ztělesňuje CNN. V souvislosti s válkou v Zálivu Virilio tvrdí, že poselství medializované války nespočívá ani tak v informacích z přímého přenosu skutečností z bojiště, ale hlavně podpory možnosti budoucích válek.⁸³

⁸² McKenzie, W.: *Virtual Geography. Living with Global Media Events*, Indianapolis 1994, str. 41

⁸³ Der Derian, J., Interview with Paul Virilio, 1997, in:

http://proxy.arts.uci.edu/~nideffer/_SPEED_/1.4/articles/derderian.html, 20.01.2006

3.1 Aspekty postmoderního pojetí moci a postmoderní válka

Po konci studené války došlo v souvislosti s rozvojem informačních a telekomunikačních technologií k předefinování základních pojmů mezinárodních vztahů. Informační technologie změnily organizační struktury ekonomiky, politiky, armády, a tím přeměnily podstatně jejich přirozenost. Ovlivnily také vývoj hierarchie z centrální na síťovou.⁸⁴ Globální boj o dominanci se nekoná na bojišti, ale mezi transnacionálním obchodem, kriminálními a teroristickými sítěmi, které vzájemně bojují o moc a vědění s teritoriálním státem, který byl dříve jediným dominantním aktérem mezinárodních vztahů. Toto „bitvy“ neprobíhají v reálném světě, ale v prostoru hyperreality, formu kyberválek (cyberwars), soubojů s hackery (hackerwars), válek v sítích (netwars), tedy formou virtuálních válek, kde všichni aktéři vycházejí z konfliktů založených na informacích. Mění se i profil bojujícího, vojáka v kyberprostoru nahrazuje specialista na informační technologie, hacker a informační manažer.

Vojenské teorie přehodnocují díky novým technologiím vedení války, rozmazává se hranice mezi válkou a mírem, vnitřní a vnější bezpečnostní. Válka v postmoderním smyslu se neodehrává na bojišti, ale na monitorech generálů, je neviditelná a zobrazení její reality zprostředkovávají média. Z „krvavé války“ se stává čistá informační válka. V roce 1993 byla představena studie vojenského think-tanku RAND Corporation, ve které autoři uvedli nový druh „kyberválky“, která se soustředí na rušení komunikačních kanálů protivníka, fyzických útoků na ústřední štáby a útoky na počítačové sítě, stejně tak jako na psychologické vedení války a cílenou manipulaci veřejného mínění.

Snímkování útoku zapadá do obrazu světa neviditelné zkázy, kdy z utajovaných informací je vidět jen to, co se vidět má a to, co vidět být nemá zůstává na vždy skryto. Der Derian rozlišuje mezi třemi fázemi info-

⁸⁴ Der Derian, J., Concept: Infopeace, in: <http://www.watsoninstitute.org/infopeace/subpage.cfm?targetpage=infopeace>, 25.03.2006, 17:53

války⁸⁵. Prvním stádiem je tvrdá info-válka (hard infowar), která bojuje na reálném bojišti za využití vyspělých vojenských technologií (GPRS, řízené bomby, magnetické mikrovlny aj.). Druhý stupeň představuje měkká info-válka (soft infowar), která se odehrává v kyberprostoru za pomoci nabourávání systému protivníka (např. viry), kontrolování a usměrňování převodů finančních prostředků na účtech protivníka. Třetí aspekt je virtuální info-válka (infowar), která má za cíl desinformovat veřejnost falešnou (neobjektivní) představou reality události.

Na místo bomb typu B-52 přicházejí strategické systémy kontroly informačních toků, odehrávající se v kyberprostoru. Kontrola informací s sebou nese i enormní množství dat, které je třeba třídít, vyhodnotit jejich relevanci, účinek a dopad. Aby bylo možné se v tomto množství (denně několik terabytů jen v pentagonu) dat orientovat, dochází již v současnosti ke spolupráci s odborníky na třídídimenzionální grafiky z Hollywoodu. Der Derian v této souvislosti hovoří o vzniku vojensko-průmyslově mediálně-zábavné sítě (Military-Industrial-Media-Entertainment-Networks, „Militainment“). Armáda zasahuje i přímo do informování o válce. Tradiční pojetí geopolitiky ztrácí své opodstatnění a přesouvá se k technopolitice.

Je však třeba mít na paměti paradox technologického věku, a to, že válka je nejběžnější v prostředí málo rozvinutých technologií.⁸⁶ Od roku 1989 do 1994 došlo k 94 ozbrojeným konfliktům v 64 zemích, většinou se jednalo o občanské války za použití zbraní nízké technické úrovně. V roce 1993 bylo z 50 nejchudších zemí 38 ve válce. Postmoderní koncepce moci se tak dají aplikovat na společnosti Západního typu, které vyspělými technologiemi disponují a využívají je.

⁸⁵ Der Derian, J., Concept: Infopeace, in:

<http://www.watsoninstitute.org/infopeace/subpage.cfm?targetpage=infopeace>, 25.03.2006, 17:53

⁸⁶ Knutsen, T. L., Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 294

Závěr

Postmoderní přístupy jsou považovány ze všech kritických konstruktivistických přístupů v mezinárodních vztazích, v reakci na neorealismus a dominanci racionalistických přístupů, od začátku 80. let dvacátého století za nejradikálnější. Svůj účel splňují v tom ohledu, že poukazují na nutnost chápání mezinárodních vztahů v širších souvislostech a jen v rámci jednotlivých struktur. Tím ukazují nedostatečnost tradičních racionalistických teorií. Na rozdíl od nich nevnímají moc v mezinárodním systému jako vázanou na suverénní stát a suverénní stát nepovažují za jediného aktéra mezinárodních vztahů. Moc podle postmoderních přístupů není vázaná na jednotlivé aktéry, skrývá se v samotném procesu komunikace, v možnosti zaznamenat události slovy, v diskursivním kontextu, ve kterém se děj koná. V kontextu textů, v němž je chápán celý světový systém. Vycházejí z předpokladu, že díky diskursivnímu zprostředkování existuje více než jedna verze události. Jaká verze se ujme, je otázkou moci. Zohledňují fakt, že studium mezinárodních vztahů bylo z velké části lokálním zkoumáním evropských mezistátních vztahů od Vestfálského míru.⁸⁷ Realitu chápou jako sociokulturní konstrukci, odmítají epistemologii a zavrhují tak jakékoli pojetí obecně platné pravdy. Upozorňují na nutnost vnímat změny, které s sebou přináší globalizace politiky, ekonomiky i médií, odstranění geografických vzdáleností moderními technologiemi a s tím spojenou blízkostí konfliktů.

S mizejícím prostorem a začínající nadvládou času je třeba si stále více uvědomovat rozdíly v rámci jednotlivých struktur (států, kultur, civilizací, náboženství), které nejsou obecně platné. Je třeba zahrnovat do studia mezinárodních vztahů nové regiony a přehlížené epochy a dodat tak studiu mezikulturní dimenzi. Díky globalizaci a informatizaci světa dochází k erozi státní suverenity, zpochybnění suverénního státu jako jediného aktéra mezinárodních vztahů a odteritorizování světové politiky. Postmoderní teoretikové tento vývoj zohledňují i v teoretické rovině mezinárodních vztahů.

⁸⁷ Knutsen, T. L., Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Brno 2005, str. 312

Za aktéry nepovažují pouze suverénní státy, ale počítají i s nadnárodními korporacemi, nevládními organizacemi apod. Navíc zpochybňují dělení zahraniční a vnitřní politiky vůbec.

Postmoderní koncepty moci v podání Jamese Der Deriana jsou reakcí na rychlý vývoj informačních technologií, které své uplatnění nacházejí i ve vojenské sféře. Díky jejich vyspělosti a rychlosti roste i jejich dokonalost a nebezpečnost ve válečném využití. Der Derian s jejich vývojem spojuje i jisté přehodnocení mezinárodních vztahů a změnu vedení války. Tradiční silové prostředky nahrazují strategické systémy kontroly informačních toků, odehrávající se v kyberprostoru. Tradiční pojetí geopolitiky tak podle Der Deriana ztrácí své opodstatnění a přesouvá se k technopolitice. Postmoderní válka se tak z reálného prostoru stahuje do neviditelného prostředí. Válku zobrazují tak jen média, která tak její existenci vytváří. Jako příklad vnímají postmoderní teoretici např. válku v Zálivu, ve které bylo nemožné rozlišovat mezi virtuálním a skutečným. Podle Jeana Baudrillarda se tak uskutečnila pouze v hyperrealitě médií, když byly vysílány v reálném čase virtuální obrazy simulace války.

České résumé

Práce pojednává o postmodernismu, jeho filosofickém základu a vlivu na postmoderní přístupy v mezinárodních vztazích. Postmodernismus je kritický přístup, kritizuje logofobii evropské kultury, vnímání objektivní pravdy a myšlení v binárních protikladech. Postmoderní přístupy v mezinárodních vztazích jsou tímto filosofickým základem ovlivněny, a to chápáním reality a používanými metodami (archeologie vědění, dekonstrukce textů). Objevují se v polovině 80. let 20. století a jsou považovány za alternativní hlavní proud. Hlavními teoretiky je James Der Derian, Michael J. Shapiro a David Campbell. Zpochybňují neorealismus, jeho uvažování o suverénním státu jako o jediném aktérovi mezinárodních vztahů a zaměřenost na status-quo. Charakteristika postmoderních konceptů moci je představena na základě teorií Jamese Der Deriana. Vychází z konceptů moci poststrukturalisty Michela Foucaulta (*Dohlížet a trestat*) a jedná se o techniky dohledu, politizaci rychlosti a simulaci. Jejich hlavním smyslem je ukázání alternativních způsobů chápání a vytváření globálních politik. V práci je představen příklad války v Zálivu jako postmoderní války, jejíž existence byla zpochybněna a charakterizována postmoderní válka, informační válka konající se v kyberprostoru.

Zusammenfassung

Die Arbeit befasst sich mit dem Postmodernismus, seinen philosophischen Grundlagen und seinem Einfluss auf postmoderne Ansätze in den internationalen Beziehungen. Es handelt sich um einen kritischen Ansatz, der die Logophobie der europäischen Kultur, die Wahrnehmung einer objektiven Wahrheit sowie das Denken in Binärgegensätzen kritisiert. Die Postmoderne in den internationalen Beziehungen ist von diesem Ansatz in Hinblick auf die Wahrnehmung der Wirklichkeit und die verwendeten Methoden (Archäologie des Wissens, Dekonstruktion der Texte) beeinflusst.

Erstmals treten sie in der ersten Hälfte der 1980er Jahre als alternativer Hauptstrom im Studium der internationalen Beziehungen in Erscheinung. Haupttheoretiker des Postmodernismus sind James Der Derian, Michael J. Shapiro und David Campbell. Sie stellen den Neorealismus und besonders seine Wahrnehmung des Staates als einzigen Akteurs der internationalen Beziehungen sowie die Konzentration auf Status Quo infrage. Die Charakteristik der postmodernen Machtkonzepte wird an dem Beispiel der Theorien von James Der Derian dargestellt, die auf den Machtkonzepten des Poststrukturalisten Michel Foucaults (*Überwachen und Strafen*) beruhen und Techniken der Aufsicht, Politisierung der Geschwindigkeit und Simulation anwenden. Ihr Hauptsinn liegt darin, eine alternative Möglichkeit des Verständnisses und der Entstehung von globalen Politiken aufzuzeigen. In der Arbeit wird der Golfkrieg (1991) als ein Beispiel eines Kriegs angeführt, dessen Existenz angezweifelt wurde. Der postmoderne Krieg wird charakterisiert, als ein im Cyberraum stattfindender Informationskrieg.

Bibliografie

- ALBERT, M., 'Postmoderne' und Theorie der Internationalen Beziehungen, Zeitschrift für Internationale Beziehungen, Vol. 1, No. 1 (1994).
- ASHLEY, R. K., Untying the Sovereign State. A double Reading of the Anarchy Problematique, in: Millennium 17:2, (1998).
- BAUDRILLARD, J., The Gulf War Did Not Take Place, in: Baudrillard, J., Selected Writings, Cambridge 2001.
- BAUDRILLARD, J., Transparenz des Bösen: Ein Essay über extreme Phänomene, Berlin, 1992
- BAUDRILLARD, J., Das perfekte Verbrechen, München, 1996.
- BAYSLIS, J., SMITH, S.: Globalization in World Politics, Oxford 2004.
- BECK, U., The cosmopolitan perspective: Sociology of the second age of modernity. The British Journal of Sociology, 51, 1, (2000).
- BĚLOHRADSKÝ, V., Epocha tvůrčího čtení, in: Právo, Salon 452 (2006).
- BĚLOHRADSKÝ, V., V prozaických poměrech, in: Literární noviny 10 (2006).
- BERTENS, H., NATOLI, J.: Encyklopedie postmodernismu, Brno 2005.
- BYSTRICKÝ, J., ZBOŘIL, Z., Čas války a hranice imunity, in: Mezinárodní vztahy, XXVII, 7 (2003).
- CAMPBELL, D.: Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations, in: International Studies Quarterly 34 (1990).
- CAMPBELL, D., Writing Security. United States Foreign Policy and the Politics of Identity, Minneapolis 1992.
- COOPER, R.: The Postmodern State and the World Order, London 2000.
- DELEUZE, G., Foucault, Praha 2003.
- DER DERIAN, J., SHAPIRO, M. J. (eds.), International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics. New York 1989.
- DERRIDA, J., Víra a vědění, Století a odpuštění, Praha 2003
- DIETZ, T.: Postmoderne Ansätze, in: Schieder, S., Spindler M.: Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen 2003.
- FOUCAULT, M., Dějiny sexuality, Praha 2003.
- FOUCAULT, M., Dohlížet a trestat, Praha 2000.
- GEORGE, J., Thinking Beyond International Relations: Postmodernism: Postmodernism - Reconceptualizing Theory as Practice, in: Jim George, Discourses of Global Politics: A Critical Reintroduction to International Relations, 1989.
- GRAY, C. H., Postmodern War. The New Politics of Conflict, New York 1997.
- HAUER, T., S/krze postmoderní teorie, Praha 2002.
- HASENCLEVER, A., MAYER, P., RITTBERGER, V., Teorie mezinárodních režimů, Brno 2005
- JACOBS, A., Realismus, in: Schieder, S., Spindler M.: Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen 2003.
- KNUTSEN, T. L., Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Brno 2005.
- LYOTARD, J. F., Beantwortung der Frage: Was ist postmodern?, in: Geschichte der Philosophie in Text und Darstellung, Stuttgart, 2004.

- McKENZIE, W., *Virtual Geography. Living with Global Media Events*, Indianapolis 1994.
- NEUMANN, I. B., WÆVER, O. (eds.), *Budoucnost mezinárodních vztahů*, Brno 2005.
- O' FARRELL, C., *Postmodernism for the uninitiated*, in: Daphne Meamore, Bruce Burnett, Peter, O'Brien (eds.) *Understanding Education: Contexts and Agendas for the New Millennium*, Sydney 2003.
- PŠEJA, P., *Přehled teorií mezinárodních vztahů*, Brno 2005.
- RASHMARY, R., WALKER, R. B. J., ASHLEY, R., *Dialogue: Towards a Critical Social Theory of International Politics*, in: *Alternatives*. XIII, 1988.
- SCHERRER, C., *Critical International Relations: Kritik am neorealistischen Paradigma der Internationalen Beziehungen*, in: *Prokla*, 24(2), Heft 95 (1994).
- SCHÖRNIG, N., *Neorealismus*, in: Schieder, S., Spindler M.: *Theorien der Internationalen Beziehungen*, Opladen 2003.
- SØRENSEN, G., *Stát a mezinárodní vztahy*, Praha 2005.
- STOREY, J., *Cultural Theory and Popular Culture*, Pearson, Prentice Hall, 1998.
- TAURECK, B. H. F.: *Michel Foucault, Reinbek bei Hamburg* 1997.
- WALKER, R. J. B., *One World, Many Worlds: Struggles for a Just World Peace*, London 1989.

Internetové zdroje

- BAUDRILLARD, J., *The mask of war*, in:
<http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=494> (2003), 24.03.2006, 20:57
- DER DERIAN, J., *Concept: Infopeace*, in:
<http://www.watsoninstitute.org/infopeace/subpage.cfm?targetpage=infopeace>,
 25.03.2006, 17:53
- DER DERIAN, J., *Cyber-Deterrence*, in:
<http://essays.powerfoundation.org/cd.html>, 25.02.2006, 21:13
- DER DERIAN, J., *Futurewar: a discussion with Paul Virilio*, in:
<http://www.watsoninstitute.org/infopeace/vy2k/futurewar.cfm>, 21.03.2006,
 22:09
- DER DERIAN, J., *Interview with Paul Virilio, 1997*, in:
http://proxy.arts.uci.edu/~nideffer/_SPEED_/1.4/articles/derderian.html,
 20.01.2006, 19:27
- DER DERIAN, J., *Virtually wagging the dog*, in:
<http://essays.powerfoundation.org/vwtd.pdf> (1998), 25.02.2006, 21:15
- DOUGLAS, I., *The cinema dream of war, or the artists' violence*, in:
<http://essays.powerfoundation.org/cdw.pdf>, 25.02.2006, 21:20
- STROUD, M., *War Is Virtual Hell*, *Wired News* (1999), in:
<http://www.wired.com/news/news/email/explodeinfobeat/technology/story/21329.html>, 21.02.2006, 20:42
- VIRILIO, P., *The Museum of Accidents*, in:
http://www.ubishops.ca/baudrillardstudies/vol3_2/virilio.htm, 25.02., 22:28
- WALLNÖFER, D., *Techniken des Verschwindens*, in:
http://sinn-haft.at/archiv/nr5_09_raum.html (1999) 10.02.2006, 19:58

Příloha: Projekt bakalářské práce

Jan Prášil
ZS 05/06, V. semestr
Institut politologických studií
Fakulta sociálních věd Karlovy univerzity v Praze

Projekt bakalářské práce

Postmoderní koncepty moci v mezinárodních vztazích

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Běla Plechanovová, CSc.

Praha 2005

Předpokládaný termín dokončení: duben 2006

1) Cíl práce a jeho zdůvodnění

Cílem mé bakalářské práce je v teoretické rovině a na příkladech ukázat chápání a pojetí moci v mezinárodním systému z hlediska postmoderních přístupů.

Chápání reality je závislé na kulturních a historických kontextech, z toho důvodu existuje více konstrukcí světa. Postmoderna uznává odchylky a rozmanitost. Z části je ovlivněná nekonstruktivistickou analýzou textů a mluveného slova francouzských poststrukturalistů Foucaulta, Derridy a Lyotarda, z části pak kritickými teoriemi Frankfurtské školy (především Adorno, Horkheimer, Habermas), Post-Behavioralismem a feministickými kritikami. V současné době se nedá mluvit o souvislém „postmoderním“ přístupu v mezinárodních vztazích. Jedná se spíše o směsici myšlenek různých směrů. Mají však společný znak, a tím je kritický náhled na mluvené a textově zaznamenané materiály, jejich politický význam a zavedené mocenské vztahy. Ve středu zájmu postmoderních přístupů stojí analýza textů a jiných záznamů událostí, na místo událostí samotných. Z hlediska postmoderních přístupů není moc vázaná na jednotlivé aktéry, skrývá se v samotném procesu komunikace, v možnosti zaznamenat události slovy, v diskursivním kontextu, ve kterém se děj koná. V kontextu textů, v němž je chápán celý světový systém. Svoji nevázaností na individuální aktéry se vyčleňuje z řady ostatních teorií mezinárodních vztahů a je atraktivní k pozorování. Právě tato odlišnost od ostatních teorií mezinárodních vztahů mě inspirovala k výběru tohoto tématu. Velmi zajímavý pro zkoumání se mi jeví vztah moci a vědění, jímž se podrobně zabýval především Michel Foucault. Je stěžejní pro postmoderní teoretiky mezinárodních vztahů a rád bych se jím v mé práci rovněž zabýval.

Všeobecně se dají postmoderní přístupy chápat jako kritická teorie, především vůči neorealismu. Poprvé zasáhla postmoderna chápání mezinárodních vztahů v osmdesátých letech. Již v roce 1981 se jí začal zabývat Richard K. Ashley ve své stati *Political Realism and Human Interests*, ve které kritizoval realismus a tím nepřímě i neorealismus. V poslední době se postmoderními přístupy v mezinárodních vztazích zabýval hlavně anglický profesor mezinárodních vztahů David Campbell, z jehož díla *Writing security* bych rád v mé bakalářské práci primárně vycházel. Za pomoci historicky kritické analýzy bych rád popsal samotné pojetí moci z postmoderního hlediska, klíčové chápání vztahu textů a reality a vztahu moci a vědění a ukázal jejich působení na příkladu historické události z mezinárodních vztahů. Dalším základním zdrojem mé práce bude monografie věnovaná mezinárodním a intertextuálním vztahům autorů Jamese Der Deriana a Michaela J. Sharpio *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*.

2) Osnova práce

1. Úvod práce
 - 1.1 Postmodernismus v mezinárodních vztazích
 - 1.2 Postmodernismus jako kritická teorie

2. Moc
 - 2.1 Filosofické pozadí postmoderního pojetí moci
 - 2.2 Diskurs a moc
 - 2.3 Procesy tvorby moci
 - 2.4 Aktéři

3. Vědění a moc a jejich korelace v mezinárodních vztazích
 - 3.1 Problematika moci z postmoderního pohledu
 - 3.2 Aplikace postmoderního pojetí moci
 - 3.3 Aspekty postmoderního pojetí moci

Závěr práce

České resumé

Německé resumé

Bibliografie

3) Bibliografie

A) Základní monografická

Ashley, Richard K. 1998: Untying the Sovereign State. A double Reading of the Anarchy Problematique, in: Millennium 17:2, pp. 227-262.

Campbell, David 1992: Writing Security. United States Foreign Policy and the Politics of Identity. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Der Derian, James/Sharpio, Michael J. (vyd.) 1989: International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics. New York: Lexington Books.

B) Monografická

Walker, R.J.B. 1988: One World, Many Worlds: Struggles for a Just World Peace. London: Zed Books.

George, Jim 1994: "Thinking Beyond International Relations: Postmodernism: Postmodernism - Reconceptualizing Theory as Practice" in: Jim George, Discourses of Global Politics: A Critical Reintroduction to International Relations, pp.191-219

Devetak, Richard 2001: "Postmodernism" in Burchill, Scott/Linkater, Andrew (vyd.), Theories of International Relations, London, Palgrave, pp.179-209

Devetak, Richard 1995: 'The Project of Modernity and International Relations Theory.' Millennium. v24 n1 pp.27-51.

Falk, Richard 1990: "Culture, Modernism, Postmodernism: A Challenge to International Relations," in Chay, ed., Culture and International Relations

Albert, Michael 1994: "'Postmoderne' und Theorie der Internationalen Beziehungen," Zeitschrift für Internationale Beziehungen, Vol. 1, No. 1 (1994), pp. 45-63.

Rashmary, Roy, Walker, RBJ, Ashley, Richard 1988: 'Dialogue: Towards a Critical Social Theory of International Politics.' Alternatives. XIII, 1988 pp. 77-102.

Ruggie, John G. 1993: Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in international Relations, in: International Organization 47:1, pp.139-174.

V Praze, 27. října 2005

.....
Jan Prášil
jan.prasil@amo.cz
ZS 05/06, V. semestr
Institut politologických studií
Fakulta sociálních věd Karlovy univerzity v Praze